

Bobay István

EGY KALANDOS SORSÚ MAGYAR HUSZÁR, JAJCZAY JÓZSEF ÉLETTÖRTÉNETE

Különös tekintettel a Hawaii-szigeteken végzett kapitányi és kiképzői tevékenységére és egyéb 19. századi hawaii–magyar történelmi kapcsolatok kérdéséről

Bevezetés

A történelem során a magyar huszárok és katonai utazók, a világ szinte minden részére eljutottak. A 18. században több európai ország mellett a két — ha, az akkor Alaszkának a gyarmatosítását is ide számoljuk három — kontinensnyi területre kiterjedő Oroszország¹ és az Amerikai Egyesült Államok² huszárságainak az alapításaiban is magyar huszárok működtek közre. Ezek mellett a későbbiek során a magyar huszárság és a magyar katonai utazók Latin-Amerika 19. századi háborúinak is résztvevői voltak,³ de egy kisebb kontingenssel képviseltették magukat a fekete kontinensen is — az angol–búr háború

¹ Már I. Nagy Péter idején felállítottak bujdosó kurucokból orosz huszáralakulatokat, azonban ezek ekkor még etnikailag vegyes alakulatoknak számítottak. Ebből az időszakból három magyar személyt érdemes kiemelni, Máriásy Ádámot akit a külön ezredekben szolgáló összes huszár élére állított Péter cár. E mellett kitűnt Cserey János őbester és Turkoly Sámuel, akinek személyében egy — de valószínűleg több — magyar huszár bizonyítottan tagja volt az orosz cár Perzsia elleni ázsiai hadjáratának. Az első szintiszta magyarokból felállított orosz huszár egységeket Ivanova cárnő idején alakították meg, majd II. Katalin uralkodása alatt 1776-ban egybeolvasztással kialakították a vegyes magyar–grúz huszárezredet. *Tardy Lajos: Kaukázusi magyar tükör.* Akadémia Kiadó, Bp. 1988. 214–227. *Zachar József: Idegen hadakban.* Magvető Könyvkiadó, Bp. 1984 115–132. A magyar katonai emigráció a 18. és 19. században nemcsak Oroszország, hanem az Oszmán birodalom irányába is elhagyta hazáját, akik közül néhányan beléptek az oszmán-török hadseregben és Ázsiában láttak el katonai szolgálatot. *Hermann Róbert – Joó András – Mészáros Kálmán – Seres István: Török menekjogot kapott magyar emigránsok rövid életrajzi összefoglalója.* Magyar–Török Baráti Társaság, Bp. 2010.

² A karcagi születésű magyar huszár Kováts Mihály több európai ország hadseregét megjárva az amerikai függetlenségi háború idején mint az első amerikai könnyűlovas alakulatok — Pulaski légió — kiképzője és ezredes-parancsnoka halt hősi halált az amerikai függetlenségéért. Kováts Mihály élettörténetének a kutatásának az Amerikában élő Póka-Pivny Aladár volt az elindítója, amelyet idehaza Zachar József fejezett be. *Póka-Pivny Aladár – Zachar József: Az amerikai függetlenségi háború magyar hőse.* Zrínyi Katonai Kiadó, Bp. 1982. Az észak-amerikai polgárháborúban részt vett magyar emigránsok életrajzáról pedig pár évvel ezelőtt jelent meg egy átfogó munka Vida István Kornél tollából. *Vida István Kornél: Világostól Appomatoxig.* Akadémiai Kiadó, Bp. 2011.

³ A magyar katonai utazók képviseltették magukat többek között Braziliában, Argentínában, Uruguayban, Paragayban, Peruban és Kolumbiában is a 19. század folyamán. *Torbágyi Péter: Magyarok Latin-Amerikában.* Bp. 2004.

idején mindkét fél oldalán⁴ — továbbá az 1848–49-es szabadságharc bukását követően, ugyan csupán mint civilek, de eljutottak még Ausztráliába is.⁵ Ugyan a magyarság — az Osztrák–Magyar Monarchia utolsó éveinek kisebb próbálkozásait leszámítva — nem tartozott a gyarmatosító nemzetek sorába, azonban a magyar vagy magyarországi születésű katonai utazók a 18. és 19. század folyamán eljutottak az Indiai⁶ és a Csendes-óceán szigetvilágába is, ahol sok esetben szerepet játszottak a szigetek történelmének alakulásában. A magyar katona vitézségének ezer éve című műben azt olvashatjuk, hogy „*a világ térképén Mexikó nyugati vidéke az a terület, amelyre nyugat felé magyar katona a legmesszebb eljutott.*”⁷ Azonban ezen állítás felülvizsgálatra szorul, ugyanis ha bár rövid időre, de a magyar hadi kultúra, egy magyar huszár képviselőtében Mexikótól „*nyugat felé*”, jóval messzebb, közel 4000 km-re — a Kárpát-medencétől számítva pedig közel 13 ezer km-re — a Csendes-óceán közepén található Hawaii szigetvilágba is eljutott a 19. század második felében.

A Jajczay Józsefről eddig megjelent munkák

Kutatásom középpontjában a budai születésű, kalandos életutat bejáró magyar huszárnak, Jajczay Józsefnek a személye áll, aki 1850-től a Habsburg császári hadseregben szolgált, majd raboskodott az Olmützi erődben, ezt követően pedig 1864-ben önkéntesként tagja lett a Habsburg Miksa herceget Mexikóba kísérő expedíciós hadseregnek. A végül kudarccal végződő Habsburg trónszerzési kísérletet követően, több bajtársához hasonlóan Mexikóban telepedett le, azonban 1872-ben már a Hawaii-szigetei Királyság fővárosában találjuk, ahol, mint a Household Troops⁸ kiképző kapitánya tevékenykedet. Végül 1874-ben, mint trópusi láztól gyötört Costa-ricai kávéültetvényes vetett véget önkezelével életének. A fordulatokban gazdag életutat bejárta magyar huszár története

⁴ Szabó-Zsoldos Gábor: A második angol-búr háború (1899–1902) és Magyarország a sajtó és a közvélemény tükrében. In: Szemelvények ötszáz év magyar történelméből. Szerk. Antos Balázs–Tamas Ágnes. Szeged 2011. 269–280.

⁵ Kunz Egon: Magyarok Ausztráliában. Teleki László Alapítvány, Bp. 1997. 27–90. A szerző 1948-ban a kommunista hatalomátvétel idején hagyta el Magyarországot és 1949-ben Ausztráliában telepedett le. Előbb a New South Walesi állami könyvtárnak, majd pedig Mitchell Library — Ausztrália akkori egyetlen történelmi jellegű közgyűjteményének — könyvtárosaként dolgozta fel az Ausztráliai magyarság történetét. A magyarok Ausztráliában című könyvében egy egész fejezetet szentel az 1848–49-es magyar katonai emigráció azon tagjainak, akik az „ötödik kontinensen” telepedtek le.

⁶ Magyar vagy magyarországi születésű utazók több ízben is eljutottak az Indiai-óceán térségébe. A 19. század folyamán Benyovszky Móric két ízben is eljutott és rövid szerepet játszott Madagaskár életében. 1802–1810 között az akkoriban francia fennhatóság alatt lévő Mauritius szigetén az ógyallai születésű Besse János töltötte be a kormányzósági titkári posztot, valamint lapszerkesztő feladatokat is ellátott. A magyarok képviseltették magukat az India-óceán más szigetein is. A soproni születésű Krausz Jakab Ceylon — mai Sri Lanka — „Kolombo nevezetű várban ágyús kapitány” tisztségben szolgált, míg Csizmadia Viktor a 20. elején a holland gyarmati hadseregben teljesített szolgálatot Jáva szigetén. Tardy Lajos: Régi hírünk a világban. Gondolat Könyvkiadó, Bp. 1979. 165–168., 207–213.

⁷ A magyar katona vitézségének ezer éve. I–II. Szerk. Pilch Jenő Berkó István – Gyalóky Janó – Markó Árpád. Franklin-Társulat Kiadó, Bp. II. 1933. 480.

⁸ Hawaii Királyi Testőrség

mellett, kutatásom során igyekeztem fellelni egyéb 19. századi hawaii-magyar kapcsolatokat is, amelyekre röviden szintén kitérek tanulmányomban.

Jajczay József személyére, elsőként az 1956-os magyar emigráció egyik vezető alakja Pogány András hívta fel a magyar tudományos élet figyelmét. Pogány az 1960-as évek elején, miután egy a Hawaii-szigetek történetét feldolgozó műben rátalált Jajczay József nevére, felvette a kapcsolatot a Hawaii Állami Levéltárral (Hawaiian State Archives), ahonnan rendelkezésére bocsátották a magyar huszárra vonatkozó dokumentumoknak egy részét.⁹ Ez alapján írta meg a *Joseph Jajczay, Captain of the Hawaiian King's Bodyguard* című tanulmányát, amely az 1963-as *The Hungarian Quarterly* 4. számában jelent meg.¹⁰ Az említett tanulmányban azonban csupán Jajczay József Honoluluban végzett tevékenysége szerepel,¹¹ ugyanis a magyar huszárnak sem az „előtörténetére” — e téren történő kutatásra az 1960-as évek elején 56-os emigránsként idehaza politikai okokból nem nyílhatott lehetőség — sem pedig a későbbi sorsára vonatkozólag sem talált információkat.

Jajczay József további életrajzi adataira vonatkozólag negyed századdal később derült fény, amikor Tardy Lajos az 1980-as évek második felében kutatást végzett a bécsi Kriegsarchivban, a Habsburg Miksa herceg expedíciós seregében részt vett magyar katonák adatait illetően. Az expedícióban résztvevő magyar önkéntesek névsora 1990-ben a Hadtörténelmi Közleményekben került publikálásra a szerző halálát követően.¹² Tardy ezen névsorban lelte fel Jajczay József nevét, és sikeres hazai és bécsi kutatásba fogott annak érdekében, hogy minél több adatot gyűjtsön a nevezett magyar huszárnak a Hawaii-szigeteki tevékenységét megelőző életszakaszából. Ezt követően — a hawaii eseményekhez Pogány Andrásnak a már idézett tanulmányát alapul véve — egy ideig a föld túloldalán is katonai szolgálatot teljesítő magyar huszárról, a rendelkezésére álló adatok alapján, közel azonos tartalommal két írást jelentetett meg.¹³

Utazásom fő célja az volt, hogy a már Pogány András és Tardy Lajos által kutatott és publikált adatokhoz, kiegészítő kutatásokat folytatva, rálejek még olyan ez idáig nem ismert dokumentumokra, amelyek hozzásegíthetnek Jajczay József életrajzához még részletesebb és átfogóbb megírásához. Szerencsére honolulu kutatásom alkalmával több olyan forrást is sikerült fellelnem, amelyek tükrében az eddigieknél teljesebb és átfogóbb leírást tudok szolgáltatni e kalandos sorsú magyar huszár életrajzához.

⁹ A hawaii levéltárban azt az információt kaptam, hogy előttem magyar kutató még nem járt ott, és Pogány Andrásnak a dokumentumok másolatának egy részét küldték el.

¹⁰ *Prof. Andrew Pogány: Joseph Jajczay, Captain of the Hawaiian King's Bodyguard. The Hungarian Quarterly* 4. (1963.) 1–2.sz. 53–61.

¹¹ A szerző Jajczay József ezen életrajzi korszakával kapcsolatban is számos kérdést nyitva hagyott, amelyekre a 2013 nyarán Honoluluban folytatott levéltári kutatásom során megtaláltam a választ.

¹² *Tardy Lajos: Az 1863–1867. évi mexikói „önkéntes hadtest” magyarországi résztvevői. Hadtörténelmi Közlemények* 103. (1990) 4. sz. 145–171.; Tardy Lajos ezen kutatása során a mexikói önkéntes seregnek 1047 magyar vagy magyarországi születésű résztvevőjének az adatait kutatta ki.

¹³ *Tardy Lajos: Históriai inyenccsalatok. Laude Kiadó, Bp., 1989. 185–197.; Tardy Lajos: Egy magyar huszár Honoluluban. Magyar Hírlap melléklet (1989. június 10). 8.*

Jajczay József élettörténete Mexikóba érkezéséig

Jajczay József születésének időpontja nem állapítható meg egyértelműen, ugyanis a források különböző időpontokat jelölnek meg. A mexikói önkéntes hadtest törzslapján „*Josef Jajczay*” születési idejeként 1833-as időpont került lejegyezésre.¹⁴ Ezen születési idő számítható ki abból a dokumentumból is, amelyben 1872-es Ohaura¹⁵ érkezésekor regisztrálták őt és családját is.¹⁶ Azonban a 19. Schwarzenberg gyalogezred „*Joseph von Jajczay*”-ra vonatkozó mindkét törzslapján az 1834-es születési idő van feltüntetve,¹⁷ a három törzslap azonban a huszár születési helyét — Buda városa — illetően megegyezik, ettől csupán végső nyughelyének sírfelirata tér el. Tardy Lajos szerint Jajczay Józsefet a jelenlegi Budapest-Felsővízvárosi Szent Anna plébánia kereszteltjei között kell keresni,¹⁸ azonban az 1830–1836 közötti időszakban a nevezett plébánián kereszteltek anyakönyvei megsérültek, mint ahogyan az a Magyar Országos Levéltárban őrzött anyakönyvekről készült mikrofilmfelvételtől kiderül.¹⁹ Ezzel szemben mint az Tardy Lajos kutatásából ismert a Budapesti-Alsóvízvárosi Árpád-házi Szent Erzsébet plébánia keresztelő könyvének 1836. évre vonatkozó része tartalmaz egy bejegyzést egy, Jajczay családnevű keresztelt személyre vonatkozólag. E szerint ezen év december 2-án keresztelték meg a fent nevezett plébániatemplomban Jajczay László Józsefet,²⁰ aki minden bizonnyal a fordulatokban gazdag életutat bejárt magyar huszár öccse lehetett. Feltételezett öccsének anyakönyvéből a szülők neve, foglalkozása és vallási hovatartozása is kiderül. Mivel az idézett személy édesapját is szintén Jajczay Józsefnek hívták, ezért feltételezem a rokon kapcsolatot. Ezen okmány szerint Jajczay szülei római katolikus vallásúak voltak, édesanyját Odor Katalinnak hívták, édesapja foglalkozásaként pedig a nagyméltóságú Udvari Kamara számvevőszékének a tisztje van feltüntetve, amelyet az Osztrák Állami Levéltár Finanz

¹⁴ Kriegsarchiv Wien Mexikan. Freikorps Karton 129. GBBL Heft I/16. Seite 191.

¹⁵ A Hawaii-szigetcsoporthoz tartozó egyik legészaknyugatabb szigete, amelyen a főváros Honolulu is található.

¹⁶ Jajczay József 1872 augusztusában Honoluluba érkezésekor a dokumentum szerint 39 esztendősen volt, tehát ezen forrás alapján 1833-ban kellett születnie; Hawaiian State Archives, Ship Manifest (legal size), MFL 73, Box. No. 6 (1009969), Nov. 30 1870 Inward – Aug. 30. Outward; 3 – Inward Jan. 3, 1872 – Dec. 23, 1872.

¹⁷ Kriegsarchiv Wien GBBL Inf. Reg. 19. Karton 1256. Heft 23. Seite 185.

¹⁸ *Tardy L.*: *Históriai* i. m. 188.; *Tardy L.*: *Honoluluban* i. m. 8. Arra vonatkozólag, hogy Tardy Lajos milyen információ alapján gondolta úgy, hogy Jajczay Józsefet a Budapesti-Felsővízvárosi Szent Anna plébánia kereszteltjei között kell keresni, még nem kaptam meg a választ. Azonban mivel sajnos már közel egy negyed évszázada elhunyt a jeles magyar történész így már módomban sem állt ezt megkérdezni tőle. Írásaiban egyébként arra hivatkozik, hogy az említett plébániát az 1980-as években személyesen is felkereste, azonban az anyakönyveket a károsodásra való hivatkozás miatt nem volt módjában megtekinteni. A nevezett plébániát 2014 telén én is személyesen felkerestem, ahol azt az információt kaptam, hogy a keresztelek anyakönyvei már a Magyar Országos Levéltárban találhatóak. A levéltár felkeresésekor rákérdeztem a szóban forgó anyakönyvre, ahol azt a választ kaptam, hogy a megsérült dokumentumokon kívül nem maradt fenn semmilyen más adat a keresztlevelekre vonatkozólag.

¹⁹ MOL, Anyakönyvek, Budapest-Buda, Felsővízváros, X-2006, A 57; HU_MNL_OL_A0057_0520. JPG.

²⁰ Neve az eredeti okmányban Jajczay Ladislav Josphe-ként szerepel; MOL, Anyakönyvek, Budapest-Buda, Alsóvízváros, X-2001, A 41; HU_MNL_OL_A0041_0053. JPG

und Hofkammerarchiv törzslapja is megerősít,²¹ hivatali pályafutásának története Fallenblüch Zoltán kutatásából ismert.²²

A huszárcapitány tanulmányait illetően csekély információkkal rendelkezünk. A Kegyes Rendű Budai Királyi Főtanoda, vagyis az akkori Budai Piarista Gimnázium 1845-ös tanévének első félévi értesítőjében „*Jajczay József*” bejegyzés alatt szerepel, mint az első nyelvészeti osztály tanulója. Azonban a 107 fős osztályból neve azon három tanuló — Ajj Sándor, Bisecker Samu és Jajczay József — között található, akik a félév során kimaradtak az intézményből.²³ Ennek ellenére a bejegyzésre került osztályzatai azt mutatják, hogy erős közepes tanulónak számított, ugyanis mint a dokumentumból kiderül Vallás tanból és Magyar nyelvtanból első rendű eredményt ért el — Ékes írásból a kimaradtakat nem értékelték — míg vizsgateljesítményére különb., másod rendű értékelést kapott.²⁴

Jajczay Józsefnek az egész élettörténetéhez hasonlóan katonai pályájának alakulása is elég mozgalmasnak mondható. Kutatásom során ez idáig nem lettem rá olyan korabeli fotóra, amelyen megörökítésre került volna e kalandos sorsú magyar huszár. Szerencsére azonban a katonai törzskönyveiben található néhány adat személyi ismertető jegyeit illetően. A nevezett dokumentumok szerint Jajczay József karcsú alkatú, barna hajú és szemöldökű, szürke szemű, arányos orrú és hosszúkás arcú ember volt, különös ismertetőjellel nem rendelkezett. Továbbá a forrásokból kiderül még, hogy vallását tekintve a római katolikus felekezethez tartozott, illetve hogy a magyaron kívül német nyelvtudással is rendelkezett. Jajczay József katonai pályájának korai alakulásáról a 19. Schwarzenberg gyalogezred törzskönyvei nyújtanak információt, melyekben a magyar huszár katonai pályájának korai szakaszáról két törzslap is fennmaradt, — két adat eltérését leszámítva — közel azonos tartalommal. Az említett két eltérés a katonai szolgálat megkezdésére vonatkozó adatokkal kapcsolatos. Az egyik törzslapon a hivatásra vonatkozólag a diák státusz szerepel, míg a másikon az, hogy a hadseregbe való belépésekor nem viselt semmilyen hivatást, sőt ezen utóbbi, ám a másikhoz képest előbb keletkezett dokumentum szerint, mint volt honvéd került besorozásra a Császári Hadseregbe.²⁵ A dokumentu-

²¹Österreichisches Staatsarchiv, Wien, Finanz- und Hofkammerarchiv, AT-OeStA/FHKA SB Pers ORH 6005

²²Jajczay József Károly 1829–1832 között fizetett számvevősségi gyakornokként dolgozott, majd 1832-ben számjegyző lett, amely pozíciót számtisztvi kinevezéséig 1836-ig töltötte be. Számtisztvi hivatalt 1848-ig viselt; *Fallenbüch Zoltán: A magyar kamara tisztviselői II. Józseftől a polgári forradalomig 1780–1848. Levéltári Közlemények 43. (1972): 1. sz. 327–395., 362., 366., 374.*

²³Minden osztály tanulóit hat csoportra különítették el. E szerint voltak a Jeles, az I. rendű, a II. rendű, a Betegség miatt a közvizsgálatot be nem végezték, a Kimaradt és A tanodát váltott tanulók.

²⁴Piarista Központi Könyvtár, Iskolai értesítők, A Kegyes Rendű Budai Királyi Főtanoda Ifjúságának érdem szerinti sorozata 1845. év első félévében. Sajnos azonban arra vonatkozólag, hogy elemi iskolai tanulmányait is ezen oktatási intézményben végezte-e, valamint gimnáziumi tanulmányaira vonatkozólag egyéb adat nem áll rendelkezésemre, ugyanis 1945 januárjában Budapest ostromakor, az iskola történetére vonatkozó dokumentumoknak a jelentős része megsemmisült. *Ért/ Budapesti Egyetemi Katolikus Gimnázium 1946/1947, 3–39: 21. Koltai András: Bevezetés a piarista rend Magyarországi történetének forrásaiba és irodalmába., Piarista Tartományfőnökség Bp., 2007 103.*

²⁵Arra vonatkozólag, hogy Jajczay József szinte még gyerekként — 14–16 évesen — tényleges tagja volt e az 1848–49-es honvédseregnek ezen utaláson kívül ez idáig más adatot nem találtam. A magyar huszár életrajzában ezen szakasza további kutatást igényel.

mok alapján megállapítható, hogy Jajczay Józsefet 1850. február 19-én sorozták be a 19. Schwarzenberg gyalogezredbe, 8 évig tartó szolgálatra 3 forint 49 krajcár foglaló ellenében. Ezt követően 1851. július 2-án őrzetűvé, 1852. február 9-én káplárrá, 1854. november 26-án pedig őrmesterré léptették elő. Azonban ezen tisztségéről bő másfél évvel később 1856. június 16-án lemondott, 1858. július 1-jén pedig tartalék állományba helyezték. Ezt követően a következő év május 1-jén ismét behívták katonai szolgálatra és ugyanezen a napon áthelyezték a pozsonyi-győri önkéntes zászlóaljba.²⁶ Ezt megerősítik az 1859-es kiadású *Militär-Schematismus de Österreichs Kaiserthumes* 355. oldalán található adatok is. E szerint „Jajczay, Joseph v.” 2. osztályú alhadnagyként tagja volt az 1859. május 1-jén Győrben felállításra került, Johann Rosenzweig parancsnoksága alatt álló Raaber Freiwilligen-Infanterie-Bataillon-nak.²⁷ Törzslapja alapján ezen egységénél 1859. május 25-én 2. osztályú hadnaggyá léptették elő. Fél évvel később 1859. október 1-jén újból áthelyezték egy másik csapategységhez, ekkor a 25. Mamula sorjalogezred állományába került. Újabb fél évvel később 1860. május 31-én ideiglenes nyugállományba helyezték, ugyanis pár hónappal korábban már vizsgálati fogságba került sikkasztás és önkényes eltávozás vádjával. Az 1860. október 3-án kelt ítélet szerint a hazai nemesi címe személyére korlátozott elvesztése mellett, ötévnyi nehéz fogházban töltendő büntetésre ítélték, — melybe azonban beleszámították a nyolchónapnyi vizsgálati fogságát is —, továbbá kötelezték 952 forint 39,06 krajcár megfizetésére. Fogságának helyeként az olmtützi erődöt jelölték ki.²⁸ Ezt követően élettörténetére vonatkozólag a következő adatok a mexikói önkéntes seregben való jelentkezéséhez köthetőek.

Mexikótól Honoluluig

A mexikói önkéntes sereg állományára vonatkozó törzskönyv alapján Jajczay József 1864. július 26.-án 30 forint foglaló ellenében állt be 6 éves szolgálati időre a császári mexikói szabadcsapatba huszárként. fél évvel később pedig a csapatok kiszállításának a megkezdésekor 1864. november 16-án tizedessé léptették elő. A mexikói önkéntes sereg rá vonatkozó törzslapján adatai megegyeznek a korábbi törzslapján szereplő adatokkal. Későbbi családi állapotára vonatkozólag fontosnak tartom kiemelni, hogy hazáját nőtlenként hagyta el. Az említett törzslap három olyan közlést tartalmaz, amely a kalandos sorsú magyar huszárnak a mexikói szolgálati idejére utal. Ezen dokumentumok szerint 1865. november 10-én zászlótartóvá léptették elő, 1866. április 16-án pedig kerületi foglár néveztek ki, azonban eme utóbbi tisztséget már ugyanezen év április 1-jétől betöltötte. A törzslap utolsó bejegyzése 1866. december 31-én kelt, ugyanis ekkor áthelyezést nyert a Mexikói Császári Nemzeti Hadseregbe.²⁹

²⁶ Kriegsarchiv Wien GBBL Inf. Reg. 19. Karton 1256. Heft 23. Seite 185.

²⁷ Militär Schematismus der Österreichischen Kaiserthumes. Wien. Aus der. K. K. Hof- und Staatsdruckerel. December, 1859. 355.

²⁸ Kriegsarchiv Wien GBBL Inf. Reg. 19. Karton 1256. Heft 23. Seite 185.

²⁹ Kriegsarchiv Wien Mexikan. Freikorps Karton 129. GBBL Heft I/16. Seite 191.

Habsburg Miksa 1864–1867 között fennálló Mexikói császárságáról és az ekkoriban az osztrák önkéntes sereg, majd rövid ideig a mexikói császári nemzeti hadsereg tagjaként Közép-Amerika földjén küzdő magyarokról kevés szó esett a hazai sajtóban, ugyanis a magyar társadalmat akkoriban más hírek kötötték le, tudniillik Európában is akadt elég tudósításra való hadi esemény, amelyekben korabeli szóhasználatlaltal élve hazánkfiak is szép számmal küzdöttek. Nyilvánvalóan a hazai közvéleményt jobban érdekelték az 1866-os évi porosz–osztrák illetve olasz–osztrák háborúk, mint egy nagyon távoli egzotikus földrészen küzdő ezerfős magyar kontingens és egy Habsburg trónszerzési kísérlet sorsa. Azonban csekélyebb számú hazai tudósítás és visszaemlékezés ennek ellenére megjelent az osztrachis korpokra vonatkozólag, amelyek szerencsére annál beszédesebbek. Ugyan ezen források közül Jajczay József nevére csak Sarlay Pálnak — még a későbbi bemutatásra kerülő — két levele tesz említést, azonban az egyéb beszámolókból és visszaemlékezésekből is tudunk következtetni bizonyos Jajczay József körüli történésekre.

A Vasárnapi Újság 1864. december 11-ei száma ad tudósítást a „mexikói önkényes csapat”-ról. A cikk többek között beszámol az önkéntes hadtest egyenruházatáról és fegyvereiről, megjegyezvén, hogy ezeknél tekintettel kell lenni „nemcsak a kényelem, czélszerűség, olcsóság és tartósság, hanem a mexikói klíma és népszokások kívánalmaira is”.³⁰ A képpel is illusztrált beszámolóban, melyben külön-külön bemutatják az egyes fegyvernemek ruházatát, Jajczay József fegyverneméről a következőket közli: „A huszárok öltözete egészen magyaros: veres szűk nadrág, sötétzöld attila és dolmány, ezüst zsinórra, s szürke kanászkalap sötét sastollal s ezüst bojttal”.³¹ Továbbá harci értékükéről Rosenfeldi Pawlowski Ede³² — aki mint az 1. számú huszárezred szakaszvezetőjeként volt tagja a mexikói expedíciós seregnek — visszaemlékezésében megemlíti, hogy „a huszárságnál alig lehetett néhány oly egyént találni, a ki ne szolgált volna már egy kapitulatiót, és ne vett volna részt egy vagy más hadjáratban. Így tehát minden részlehajlás nélkül elmondható, hogy a legio javát a huszárság képezte.”³³

A fentebb idézett Vasárnapi Újság cikkből az is kiderül, hogy a csapatok kiszállítása november 15-én kezdődött,³⁴ és mint ahogy az a most bemutatásra kerülő visszaemlékezésekből kitűnik egészen december közepéig tartott.

³⁰ A Mexikói önkényes csapat. Vasárnapi Újság 11. (1864) 50. szám december 11. 541., képmel-léklet: 540.

³¹ A mexikói önkényes csapat i. m. 541.

³² Rosenfeldi Pawlowski Ede az 5. huszárszárad tagjaként volt résztvevője a mexikói expedíciós hadtestnek. A vállalkozás bukását követően visszatért Magyarországra. Megírt visszaemlékezése a legrészletesebb hazai forrásként szolgál a mexikói hadi események kutatásához. Könyve Miksa császár Mexikói szerencsétlen expedíciójának leírása címen jelent meg előbb 1882-ben, majd egy évtizeddel később 1892-ben. A visszaemlékezésnek 1894-ben jelent meg egy második bővített kiadása is. Ezen második kiadás csupán annyiban tér el az első kettőtől, hogy a mű végére két újabb fejezetet illesztett be a szerző, melyek közül az egyik Lopez ezredes árulásáról szól, míg a másik általánosságban a mexikói köztársasági hadseregnek a felépítését mutatja be.

³³ Rosenfeldi Pawlowski Ede: Miksa császár Mexikói szerencsétlen expedíciójának leírása. Rudnyánszky A Könyvnyomdájából, Bp., 1882. 173–174.

³⁴ A Mexikói önkényes csapat i. m. 540., 541.

Pawlowsky Ede művében, Nikolics Emil cikkeiben és Lukáts Gyula naplójában részletes leírását adják a csapatoknak a Közép-amerikai államba történő szállítását illetően is.

Mint az a szakaszvezető huszár által közölt visszaemlékezéséből ismert, a körülbelül hatezer fős expedíciós hadsereg gyülekezőhelyéül a mai Ljubjana — akkori hivatalos nevén Laibach — városát jelölték ki az 1864. év végén. A sereg 1200 fős egységekre osztva, fáklyás menettel vonult a feldíszített és ünneplő akkori krajnai városon keresztül a vasútállomás felé, ahonnan öt napos útemtervvel szállították az expedíciós erőket Triesztbe, ahol a sereg behajózása történt. A szerző az ötödik útemben felvonuló seregrésszel „*melynek nagy részét a huszárság képezte*”³⁵ érkezett az Adria-parti városba, amelynek — ebből az információból valószínűsíthetően — Jajczay József is tagja lehetett. Ezen utolsó csoport a brit tulajdonban lévő Indiana nevű „*3 árbócos és csavaros géppel*”³⁶ is rendelkező négyezer tonnás hajón nyert elhelyezést. Az expedíciós sereg utolsó egységével 1864 december 17-én indult útnak az Indiana. A hajó az Adriai-tenger – Brindisi – Jón-tenger – Calabria – Messina – Földközi-tenger útvonalon Afrika partjai mentén jutott el Gibraltárig, ahol egy éjszakára megálltak. Ekkor a hajóról csak a tisztek szállhattak partra, a legénység csupán a hajóról szemlélhette meg „*a kikötőben horgonyzó sok mindenféle hajót, a sziklavárat, és festői színben a vár alján elterülő várost*”.³⁷ Innen másnap 1864 szilveszterén folytatták tovább útjukat, immáron az Atlanti-óceánon keresztül. A hajó 1865 januárjának közepén érkezett az Antillákra — január 17-19 között Martinique³⁸ szigetén tartottak egy pár napos pihenőt, ahol a sereg az erdőben volt elszállásolva — majd „*januárus hó 30-án este Vera cruz*”³⁹ alá” értek és másnap január utolsó napján szálltak partra Mexikóban.⁴⁰

Pawlowsky Ede visszaemlékezéséből ismert az, hogy az önkéntes szabadcsapat tagjait a Mexikóba érkezés után Vera-Cruz kikötőjéből vasúton egy Cameron nevű kis településre szállították, ahol a sakálók állandó támadásainak kitett sereg nem hagyhatta el a tábor területét. Innen 1865. február 9-én gyalogszerrel tovább indultak Orizaba városába, amelyet február 16-án értek el, itt azonban pontosan egy hónapot volt kénytelen vesztegelni a sereg, míg nem március 15-én útnak indultak Puebla városába. A szerző ezen napoknak az eseményeiről a következőket jegyzi meg: „*Márczius 21-én, 6 napi gyaloglás után, Pueblába érkeztünk. Itt az ezredünk számára lovakat kaptunk és 5-6 hét alatt teljesen felszerelve állott a lovasság is. A huszárszázadok különféle állomásokra osztattak. Egyik Mexikóba, a másik Orizabába, a harmadik Jalapába és így tovább*”.⁴¹

³⁵ Rosenfeldi Pawlowski E. Miksa császár i. m. 177.

³⁶ Rosenfeldi Pawlowski E. Miksa császár i. m. 177.

³⁷ Rosenfeldi Pawlowski E. Miksa császár i. m. 179.

³⁸ Sziget az Antillákon, volt francia gyarmat, jelenleg Franciaország egyik megyéje.

³⁹ A város jelenlegi neve Veracruz, jelentős kikötőváros, Veracruz de Ignacio de la Llave államban található a Mexikói-öböl partján közép Mexikóban.

⁴⁰ Rosenfeldi Pawlowski E.: Szerencsétlen expedíciójának i. m. 177–181.

⁴¹ Rosenfeldi Pawlowski E.: Szerencsétlen expedíciójának i. m. 181–183.

A mexikói hadi vállalkozásban szintén huszárként részt vevő temesvári születésű Nikolics Emil⁴² hazaküldött naplójából és leveleiből három részből álló cikksorozat jelent meg a Hazánk s a külföld című hetilap 1866-dik év júliusi számaiban,⁴³ a szerző nővérének Földing bárónénak a jóvoltából, melyeket a magyar huszár a mexikói Jalappa városából küldött haza testvérének 1865. január 24-ei keltezéssel, közel egy hónapra rá, hogy az önkéntes sereg megérkezett a Közép-amerikai államba. Az első cikkben a szerző említést tesz a hadsereg tagjainak levelezéseivel kapcsolatban, kitér többek között a sereg mostoha mexikói körülményeire is és arra hogy levele írása közben kapta meg az egysége a parancsot a Puebla városba való indulásra. Ezt követően az első cikk második felében és a második cikkben a Triesztből Veracruzig tartó útjukat örökíti meg. Ugyan Pawlowski Edével ellentétben ő a Bolivian gőzös fedélzetén utazott az amerikai kontinensre, de mint írja több magyar kíséretében, tehát nem kizárható, hogy Jajczay akár az ő általa említett hajón is utazhatott.⁴⁴ Nikolics tudósításaiból kiderül, hogy hajójuk a már Pawlowsky által is ismertetett útvonalon — Adriai-tenger – Otrantói-szoros – Szicília – Gibraltár – Martinique – Cuba –Veracruz — haladt. A temesvári huszár közléséből nemcsak azt tudjuk meg, hogy ahol útközben a sereg tagjai pihenésre kiszállhattak — Martinique-szigetén, Kubában — mindenhol gyönyörű nőekkel találkoztak, hanem azt is, hogy utazásuk során „*kielégíthetőnek mondható*”⁴⁵ ellátásban részesültek. Reggelijük feketekávéból, rumból és kétszersültből, ebédjük levesből, kenyérből, szózott húsból, borból és úgynevezett vastagételből állt, míg vacsorára pedig pálínkát, kenyeret, húst és a már említett vastagételt kaptak. Nikolics Emil harmadik cikke már konkrétan a mexikói hadi eseményeket írja le, amelyben egységének Veracruz kikötőjéből Jalappa városába való vonulását ismerteti, külön kiemelve és példával szemléltetve a köztársaság pártiak kegyetlen gerilla harcmodorát, azonban egyik cikkében sem említette meg bajtársainak nevét. A Pawlowsky és Nikolics által leírt útvonalat megerősíti az egri születésű Lukáts Gyula is, ez idáig kiadatlan naplójában, aki a budai vadász alakulat tagjaként vett részt a mexikói vállalkozásban és 1864. december 12-én indult útnak Triesztből, hat nappal megelőzve Pawlowskyék hajóját.⁴⁶

⁴² A cikket itt N. Emilként jegyzi.

⁴³ *Nikolics Emil: Triesztől Mexikóig – 1864 – 1865 – (Eredeti Közlemény).* Hazánk s a külföld 2. (1866) 26. szám július 1. 408–410. *Nikolics Emil: Triesztől Mexikóig – 1864 – 1865 – (Eredeti Közlemény).* Hazánk s a külföld 2. (1866) 27. szám július 8. 420–423. *Nikolics Emil: Triesztől Mexikóig – 1864 – 1865 – (Eredeti Közlemény).* Hazánk s a külföld 2. (1866) 28. szám július 15. 435–436.

⁴⁴ A szerző, aki szintén huszárként érkezett Mexikóba, az önkéntes sereg azon csoportjának, amelynek ő is tagja volt Vera Cruzba érkezéséről a következőket írta „Mindenkinek ránc bámult, s nem tudom szép egyenruhánkat nézték-e, vagy a magyaros szakállú martialis tekintetű harcfiak alakját”. – *Nikolics E.: Triesztől Mexikóig i. m. 423.*

⁴⁵ *Nikolics E.: Triesztől Mexikóig i. m. 410.*

⁴⁶ Lukáts Gyula ez idáig kiadatlan naplója a Budapest Történeti Múzeum Kiscelli Múzeumának Új és Legújabbkori Osztályának Adattárában található. H 208 – 97 Nagy Lajos hagyatéka Lukáts Gyula kéziratos naplója. A naplóról jelent meg egy forrásközlés Dr. Perényi Rolandnak a Kiscelli Múzeum igazgatójának jóvoltából internetes formában. *Perényi Roland: Egy önkéntes naplója Miksa császár mexikói kalandjáról* http://socialhistories.blog.hu/2008/11/29/egy_onkentess_naploja_miksa_csaszar_mexikoi_kalandjarol

Ugyan e beszámolóiban név szerint nem esik szó Jajczay József személyéről, mégis fontosnak tartottam a hadsereg kiutazásának a történetét részletezni, hiszen Jajczay is ugyanezen útvonalon és hasonló élményekkel gazdagodva érkezhetett meg újdonsült állomáshelyére. Pawlowsky Edének a huszárságra vonatkozó visszaemlékezésein kívül a Magyar Világ című újságban is jelent meg egy beszámoló a mexikói eseményekről, egy névtelen szerző — „*Egy távol hazafi*” — tollából *A magyar huszárok Mexikóban* címmel, melyet 1866. január 28-i keltezéssel Orizaba városából küldött haza.⁴⁷ A „névtelen” huszár beszámolóját a következő sorokkal kezdi: „*Nem akarom sem a mexikói császárság ügyeit feszegetni, sem az ausztriai legio történetét leírni, csak is a huszár ezred néhány vitéz tettét kívánom itt megemlíteni s azok által megmutatni, hogy a történeti hírességgel biró huszár nevének nemcsak szégyent nem, de büszkeséggel merem mondani, becsületet és elismerést szerzünk az ujvilágban is*”.⁴⁸ A szerző cikkében a huszárságnak az 1865. szeptember 22-ei, október 23-ai és 24-ei, illetve az 1866. január 11-ei harci cselekményeiről tudósít. A szerző ugyan megemlíti név szerint magyar huszárokat is, azonban Jajczay József neve nem szerepel közöttük. Valamint a Miksa császár és az expedíciós hadsereg érkezésének az idején Mexikóban élő 1848–49-es magyar emigráns László Károly is megemlíti naplójában, hogy találkozott az expedíciós sereg öt magyar tagjával, azonban Jajczay József neve nem található ezen személyek között.⁴⁹

Mivel egyrészt Jajczay József mexikói tevékenységéről a törzslapján szereplő adatokon, és a most bemutatásra kerülő Sarlay Pál levelezésein kívül, ez idáig több információval nem rendelkezem, másrészt pedig azért mert kutatásom középpontjában a hawaii–magyar kapcsolatok állnak, emiatt ezen tanulmányomban a mexikói hadjárat eseményeit nem részletezem.

Miksa császár halálát követően az expedícióban részt vett, és azt túlélte katonáknak jelentős része hazatért, azonban egy kisebb csoportjuk Mexikóban maradt és ott letelepedve, polgári foglalkozásba kezdett.⁵⁰ A losonci születésű Sarlay Pál,⁵¹ aki mint utász vett részt a szerencsétlenül végződő Habsburg trónszerzési kísérletben, több honfitársához hasonlóan a Közép-Amerikai államban maradt. Sarlay szerencsére több beszámolót és ország ismertető írást is hazaküldött a Vasárnapi Újság részére, amelyekben többek között beszámol az

⁴⁷ A magyar huszárok Mexikóban (*Ered. levelezés.*) Magyar Világ 2. (1866) 62. szám március 16. 1–2.

⁴⁸ A magyar huszárok Mexikóban i. m. 1.

⁴⁹ László Károly Naplója IX. 1858. január 1 – 1870. január 1 Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattára 720 Oct. Hung. 9 197–198.

⁵⁰ Mint azt a Vasárnapi Újság 1864. december 11-ei száma az önkéntes csapat indulásakor megjegyzi: a „*csapat legénysége 6 évi szolgálatra kötelezte magát, a mikor azután vagy haza szállítják, vagy ott is maradhat, ha él és úgy akarja*”. A Mexikói önkényes i. m. 541.

⁵¹ Sarlay Pál, — született Losonc, 1834 — mérnök, utászként volt tagja a mexikói önkéntes hadseregnek. Tardy Lajos: Az 1863–1867. évi mexikói „önkéntes hadtest” magyarországi résztvevői. Hadtörténelmi Közlemények 103. (1990) 2. sz. 164.; 1903-ban halálakor jelent meg egy írás az élet-történetéről. Mérnök karrierjét az erdélyi vasút építésénél kezdte. Ezt követően csatlakozott a mexikói önkéntes hadsereghez. A cikk szerint részt vett Puebla ostromában, azonban az évszámot tévesen 1863-ra teszi, amikor a sereg toborzása még el sem kezdődött. Sarlay Pál hazatérésének az időpontját 1870-ben jelöli meg, de 1871-ben jelent meg két beszámolója a Vasárnapi Újság hasábjain. Sarlay Pál: Budapesti Hírlap 23. (1903) 43. sz. február 13. 7.

expedíciós sereg végül Mexikóban letelepedett magyar tagjainak a sorsáról is. Ezen egyik írása 1867. december 1-jén jelent meg a Vasárnapi Újság hasábjain *Mexikóból (eredeti levél)* alcímmel. Ebben a szerző a kint maradt magyarok élethelyzetének a bemutatásakor megemlíti, hogy „*Jajczay volt főhadnagy egy kalapgyárban dolgozik*”.⁵² Több mint egy évvel később 1868. december 27-én jelent meg ezen beszámolójának második része, immáron *Eredeti levél Mexikóból* címen, szintén a már idézett hetilapban. Ezen cikkből megtudhatjuk, hogy a kalandos sorsú huszár főhadnagy „*Jajczay József volt honvédtiszt, kardját szegre akasztva, mint gépész működik*”⁵³ Mexikóvárosban. A Közép-Amerikai államban eltöltött éveire vonatkozólag azonban több információ nem áll rendelkezésemre. Az utolsó dátum, amikor Jajczay még biztosan Mexikóban tartózkodott 1868. november 26., ugyanis Sarlay Pálnak a második hazaküldött levelén ezen keltezés szerepel. Ezt követően valószínűleg több honfitársához hasonlóan Jajczay József is szerencsét próbálhatott az Egyesült-Államok dél-nyugati partvidékén, ugyanis 1872 nyarán a kaliforniai San Franciscóban szállt fel a Csendes-óceán, vagy ahogyan akkoriban idehaza nevezték a Csöndes-tenger közepén fekvő szigetvilágba induló hajóra.

A Hawaii-szigeteki Királyság

A Hawaii-szigetek — vagy ahogyan a 18–19. században nevezték Sandwich-szigetek — egy a Csendes-óceán közepén elhelyezkedő, vulkanikus szigetekből álló északnyugatról délkeleti irányba elterülő szigetsor, amelyek délkeletről északnyugatra haladva a következők: első a sorban a névadó és egyben a legnagyobb kiterjedésű Hawaii; Maui; Kahoolawe; Lanai; Ohau — itt található a szigetek fővárosa Honolulu —; Kauai és Niiahu, illetve hivatalosan is a Hawaii-szigetek részét képezi az ezen szigetek folytatásaként északnyugati irányba elterülő, Nihou szigettől a Kure atollig húzódó apró lakatlan szigetek és atollok láncolata. A trópusi éghajlaton elhelyezkedő felsorolt nyolc sziget közül jelenleg Kahoolawe sziget kivételével mindegyik lakott. A szigetek őslakossága a polinéz kultúra egy sajátos képviselője.

A szigeteket az angol James Cook kapitány fedezte fel 1778 januárjában — aki 1779-ben itt lelte halálát —, de valószínűleg nem ő és tengerészei voltak az első európaiak, akik először a szigeteken partra szálltak, ugyanis egy levél szerint a spanyol hajósok már 1606-ban kikötöttek a szigeteken vízfelvétel céljából, azonban akkoriban nem keltette fel érdeklődésüket a szigetvilág létezése.⁵⁴ A 18. század végén a különféle törzsi vezetők által uralt szigetvilágot, Cook kapitány halála után I. Kamehamea királynak sikerült egy kézben egyesíteni, ezzel létrehozva a Hawaii-szigeteki Királyságot, amely felett egészen 1819. május 8-án bekövetkezett haláláig uralkodott.⁵⁵ Halála után a királyság trónján fia Liholiho, II. Kamehamea néven követte, aki egészen 1824 májusában, London-

⁵² *Sarlay Pál*: Mexikóból (eredeti levél). Vasárnapi Újság 11. (1867) 48. sz. december 1. 591.

⁵³ *Sarlay Pál*: Eredeti levél Mexikóból. Vasárnapi Újság 15. (1868) 52. sz. december 27. 639.

⁵⁴ Hawaii State Archives, Chronological File 1790–1849, 1846: Jun 25–30. 402–17–391.

⁵⁵ *Gavan Daws*: Shoal of time: A history of the Hawaiian Island., University of Hawaii Press, Honolulu, 1968. 29–53.

ban bekövetkezett haláláig állt a szigetek élén.⁵⁶ Az elhunyt uralkodót legfiatalabb testvére Kauikeaouli — uralkodott III. Kamehamea néven — követte, aki 1854. december közepéig uralkodott.⁵⁷ Az ő uralkodása alatt 1840-ben hirdették ki a hawaii alkotmányt,⁵⁸ továbbá királysága idején sikerült stabilizálnia országának helyzetét is, ugyanis 1842-ben az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország továbbra is elismerte országának függetlenségét.⁵⁹ Halála után 1855-től Liholiho Alexander — uralkodott IV. Kamehamea néven — következett a trónon, akit 1863-ban három évvel idősebb bátyja Lot — uralkodott V. Kamehamea néven — követett a trónon.⁶⁰ A testvérpár uralkodásának közel két évszázada alatt komoly változások következtek be a szigetvilág életében. Egyrészt ekkoriban kezdett megélni a szigetvilág kereskedelmi és közlekedési forgalma mind az amerikai mind az ázsiai kontinens és Ausztrália irányába,⁶¹ másrészt a Hawaii-szigetek gazdasága ez alatt az időszak alatt teljesen átalakult. A korábban fő bevételi forrásnak számító bálnavadászatot, az amerikai export lehetőségei folyamatos beszűkülése következtében — kőolaj és a petróleum használatának az előretörése miatt — ekkoriban kezdte felváltani legfőképpen az ültetvényes cukoripar, illetve a kávé és az egyéb egzotikus gyümölcsök termesztése. A cukoripar előretörését jól mutatja, hogy míg 1855–1857 közötti években évente átlagosan kicsivel több, mint 500 ezer font cukrot exportáltak a szigetekről, addig ez az arány 1870–1872 közötti időszakra 19 millió fontra növekedett, amelyben nagy szerepe volt a közben véget érő észak-amerikai polgárháborúnak is.⁶²

A szigetvilág és a Csendes-óceán térsége ekkoriban egyre jobban felkeltette az egyre erősödő Amerikai Egyesült Államok érdeklődését, amely szakítva a klasszikus gyarmatosító hatalmak politikájával először gazdaságilag vontatta maga köré a gyarmatosítandó területet, amely folyamat az amerikai polgárháború lezárultával még jobban felerősödött.⁶³ A Hawaii-szigeteken lezajlott gazdasági

⁵⁶ Daws, G.: Shoal. i. m. 55; 73

⁵⁷ Daws, G.: Shoal. i. m. 73; 153

⁵⁸ Daws, G.: Shoal. i. m. 107

⁵⁹ Daws, G.: Shoal. i. m. 113

⁶⁰ Daws, G.: Shoal. i. m. 134.

⁶¹ *Ralp Simpson Kuykendal: The Hawaiian Kingdom: 1854–1874 Twenty critical years.* University of Hawaii Press, Honolulu, 1982. 163–172.

⁶² *Kuykendal, R.S.: The Hawaiian, i. m. 135–163.*

⁶³ Az Egyesült Államok 19. századi Csendes-Óceániai befolyásának növekedésében három magyar 1848–49-es emigráns is közrejátszott. Egyrészt az észak-amerikai polgárháborúban részt vevő Stahel Számwald Gyula a háborút követően 1866-tól 1884-ig az Egyesült Államok Yokohamai konzuljának a tisztét töltötte be, majd ezt követően 1885-ben egy évig Sanghajban volt konzul. Másrészt a gyulai születésű Pomutz Györgynek az Egyesült Államok szentpétervári konzuljaként nagy szerepe volt abban, hogy az USA megvásárolta Oroszországtól Alaszkát. Vándor József szintén 1848–49-es emigránsként telepedett le az Egyesült Államokban, ahol jogi diplomát szerzett és ügyvédként praktizált. Az észak-amerikai polgárháború kitörésekor a Wisconsin állam kormányzója Alexander Randall felkérte egy önkéntes ezred felállításának a megszervezésére. Így került felállításra a 7. Wisconsin gyalogezred, amelynek kiképzője a nevezett magyar emigráns lett. Azonban katonai körében népszerűtlensége és egy sebesülése folytán lemondott az ezredparancsnokságról, amit követően Abraham Lincoln elnök 1862-ben kinevezte az Egyesült Államok konzuljává az akkor még független Tahitire. Végül 1868-ban Andrew Johnson elnök visszahívta megbízatásából. Ekkor Vándor San Franciscoban telepedett le, ahol ügyvédként dolgozott tovább 1873. május 7-én bekövetkezett haláláig, így nem kizárt, hogy esetleg találkozhatott is Jajczay Józseffel a nyugati parti városban. *Vida István Kornél: Világostól Appomatoxig.* Akadémia Kiadó, Bp. 2011. 118–125., 280–283., 319–321.

növekedés következtében, egyre jobban megerősödött egy külföldi főként amerikaiakból álló tőkés kör, akik egyre nagyobb kockázatot jelentettek a szigetek függetlenségére nézve, és a szigetek fokozatosan egyre kiszolgáltatottabbá váltak gazdaságilag az Egyesült Államoknak. A változások emellett negatívan hatottak a lakosság számarányára is, ugyanis amíg a gazdaság növekedett és újabb és újabb munkáskezekre volt szükség, addig a hawaii őslakosság számaránya vérszenesen csökkenni kezdett. A problémát bevándorlók hívásával próbálták meg ellensúlyozni. A hawaii őslakosok száma az 1860-as 66 984-es lélekszámról 1872-re 51531 főre apadt, míg a bevándorlók száma, akik főként Ázsiából — azon belül is Japánból — és Portugáliából érkeztek növekedett, amely folyamat további feszültséghez vezetett, az újonnan érkezettek és a szülőföldjüket féltő őslakosok között.⁶⁴ Főként V. Kamehamea és az őt követő Lunalilo király idején a gazdasági fellendülésből származó bevételekből nagyarányú építkezések kezdődtek, iskola, postahivatal, raktárak, vámhivatal, egy új börtön, elmeotthon és elkülönítő is épült, illetve ekkor létesítették a királyi ház mauzóleumát is.⁶⁵ V. Kamehamea királysága függetlenségének az érdekében hadügyi reformot is megpróbált véghezvinni. Ennek keretén belül a régi kis alapterületű laktanya helyett, Theodor C. Heuck német amatőr építész tervei alapján hozzákezdtek egy új laktanyaépület megépítéséhez, amely 1871 februárjára készült el, és amelybe a Household Troops (Király Testőrség) nyert elhelyezést.⁶⁶ V. Kamehamea király halálát követően a fiatal „*whisky bill*”-nek becézett, — uralkodása során alkoholproblémákkal küzdő — Lunalilo királyt választották meg a szigetek uralkodójának, aki 1874 januárjában bekövetkezett haláláig viselte a címet.⁶⁷ Lunalilo király közel egy évig tartó regnálását követően David Kalakaua herceg lett a Hawaii-szigeteki Királyság uralkodója, 1874 februárjától egészen 1891-ben bekövetkezett haláláig. David Kalakaua uralkodása idején újabb gazdasági fordulat következett be a szigetvilág életében, ugyanis az uralkodó amerikai útját követően kereskedelmi szerződést kötött az Egyesült Államokkal, amely a cukoripar vámmentességére és a Pearl Harbori kikötőre vonatkozott.⁶⁸ A hawaii cukor és cukoripari termékek ekkortól vámmentességet élveztek az észak-amerikai államban, amely még jobban felgyorsította a cukoripar fellendülését. Addig, amíg 1877-ben 792 405 amerikai dollár értékű hawaii cukor érkezett az Egyesült Államokba, ennek száma az 1880-as évek közepére majdnem elérte a 3 millió dollárt, míg 1891-ben már 5 317 547 dollárt tett ki, míg összesen az 1877–1891 között a hawaiiiról az Egyesült Államokba szállított cukor összértéke 48 048 547 dollár értékű volt, aminek következtében az amerikai vezetés 1887-ben megerősítette az 1875-ös szerződést.⁶⁹ David Kalakauát

⁶⁴ *Kuykendal, R.S.*: The Hawaiian, i. m.177–185.

⁶⁵ *Kuykendall, R.S.*: The Hawaiian, i. m.175.

⁶⁶ *Richard A. Greer*: Halekoa. In: Hawaii Historical Review. Ed. Richard A. Greer. Hawaiian Historical Society, Honolulu, Hawaii, 1969. 145–150.

⁶⁷ Jajczay József V. Kamehamea és Lunalilo király uralkodásának az időszakában volt a Hawaii Királyi Testőrség kiképzője.

⁶⁸ *Daws, G.*: Shoal i. m. 197–206.

⁶⁹ *William Adam Russ, Jr.*: The Hawaiian Revolution (1893–34). Associated University Presse, Inc, London and Toronto, 1992. 10–11.

a Hawaii királyság trónján az utolsó hawaii uralkodó Liliuokalani királynő követte, aki 1893-ig uralkodott. A királynő új hawaii alkotmány kiadását szorgalmazta, amely azonban sértette volna a cukorültetvényesek érdekeit, akik emiatt lemondásra kényszerítették. Az amerikai hegemonia erősödése a Hawaii-szigetek életében nagyarányú politikai változásokat hozott, amely végül a szigetek 19. század végi amerikai annexiójához vezetett.⁷⁰

Jajczay József mint a Hawaii-szigeteki Királyság Royal Household Troops alakulatának kiképző kapitánya

Jajczay József és családja, mint azt már korábban is említettem San Franciscoból érkezett meg Honoluluba 1872. augusztus 1-jén a Queen Emma hajó fedélzetén.⁷¹ Az utaslista (Passengerlist) adataiból kiderül, hogy az akkor 39 éves Jajczay József — aki az utaslistán „*J. Jaijacy*” néven szerepel — 37 éves felesége — „*Misiss Jaijacy*” —, 7 éves kislánya és 4 éves kislánya — „*Mister*” és „*Miss Jaijcy*” — kíséretében érkezett meg ezen trópusi szigetvilágba. A magyar huszár foglalkozásaként — „*occupation*” — a mérnök — „*Engineer*” — kifejezés van feltüntetve.⁷² Mind Jajczay, mind pedig családtagjai nemzetiségként — „*country*” — egyértelműen a magyar — „*Hungarian*” — megjelölés szerepel. Feleségével — akiről több információval sajnos nem rendelkezem — kapcsolatban több megválaszolatlan kérdés is felvetődik. Egyrészt az, hogy a magyar huszár mikor is nősülhetett meg, másrészt pedig az, hogy felesége milyen nemzetiségű volt. Házasságával kapcsolatban egy biztos adat tudható, tudniillik az, hogy a már említett mexikói önkéntes törzslapján nőtlenként szerepel, tehát minden bizonnyal Közép-Amerika földjén köthetett házasságot.

Jajczay József hawaii katonai szolgálatát a rendelkezésre álló dokumentumok alapján három szakaszra osztottam fel. Egyrészt annak vizsgálatára, hogy mikor nyerte kiképzői kinevezését, másrészt, hogy mit is tudhatunk meg kiképzői tevékenységéről a rendelkezésre álló dokumentumok alapján, harmadrészt pedig, hogy az 1873. évi testőrségi lázadás ténylegesen személye ellen irányult-e.

Jajczay József kiképzői kinevezésének pontos időpontjának a meghatározásához több eseményt és több dokumentumot is figyelembe kell venni. Egyrészt azt, hogy a magyar huszár érkezésének az idején még V. Kamehamea király uralkodott, egészen 1872. december közepén bekövetkezett haláláig, akit 1873 januárjában a fiatal Lunalilo herceg követett a trónon. Az V. Kamehamea által kiadott megbízások között a magyar kiképző neve nem szerepel.⁷³ Ellen-

⁷⁰ Daws, G.: Shoal, i. m. 264–285.

⁷¹ Hawaiian State Archives, Ship Manifest (legal size), MFL 73, Box. No. 6 (1009969), Nov. 30 1870 Inward – Aug. 30. Outward; 3 – Inward Jan. 3, 1872 – Dec. 23, 1872, Aug. 1. 1872, Passanger List, „Queen Emma”, S. Francisco

⁷² Arra vonatkozólag, hogy Jajczay József esetlegesen hol nyert mérnöki képesítést nem rendelkezem információval, de mint az Sarlay Pál leveléből kitűnik Mexikóban maradvány egy ideig „*mint gépész*” tevékenykedett. Sarlay Pál: Eredeti levél Mexikóból i. m. 639.

⁷³ Az utolsó bejegyzés 1873. szeptember 5-ei keltezéssel Robert Striling pénzügyminiszteri — „*Minister of Fiance of Our Kingdom*” — kinevezése, míg azt követően csupán üres kitöltetlen oldalak találhatóak a megbízókönyvben. Hawaiian State Archives, V. Kamehamea King's Commissions, Dec. 1863 to Dec. 1872, Fo & Ex 1 V Vol. 14, 212–223

ben az 1873 januárjában megválasztott Lunalilo király megbízásai között, 1873. január 20-ai dátummal a következő kinevezés szerepel „*Joseph Jajczay [...] Captain of Our Household Troops*”⁷⁴ Azonban több dokumentum is arról tanúskodik, hogy a nevezett magyar huszár már 1872 októberétől a Household Troops kiképzőjeként tevékenykedett. Egyrészt tisztsége és havi zsoldjának összege – 100 dollár – ezen időponttól kezdve szerepel a havi rendszerességgel vezetett zsoldjegyzékben⁷⁵ — a zsoldjegyzék alapján Jajczay József 1872 októberétől 1873 szeptemberéig szolgált a Hawaii Királyi Testőrségben, egészen annak feloszlásáig —, másrészt a magyar huszár közel egy évvel később egy 1873. szeptember 17-én kelt levelében megemlíti, hogy öt évre szóló kinevezéséből csupán egy esztendő telt még le.⁷⁶ Jajczay József honolulu katonai szolgálatának kezdetére vonatkozó első biztos adat 1872. október 1., ugyanis a Hawaii Állami Levéltár Army and Navy File 1872. évre vonatkozó dossziéjában található, egy a magyar huszár által készített 1872 október 1-től ugyanezen hónap 5-ig érvényben lévő Napi Szolgálati Szabályzat (Days Duty).⁷⁷ Arra vonatkozólag, hogy ezen katonai szolgálati szabályzat maradt e érvényben a későbbiek során, nem találtam választ.⁷⁸ Több olyan forrás, amely tanulmányomban még a későbbiekben bemutatásra kerül, arról számol be, hogy Jajczay József szigorú kiképző volt, amelyet nehezen viseltek katonái. Ez meglátszik a fent nevezett dokumentumból is, amelyek szerint a Hawaii Királyi Testőrség katonáinak minden reggel 5 órakor volt az ébresztője és este 10 órakor fújtak takarodót. Reggelente 7 óra 30 perckor az orvos megvizsgálta a gyengélkedő katonákat. A testőrség trombitásainak és dobosainak minden reggel 6 órától 7 óra 30-ig, és minden délután 4-től 5 óráig kötelező zenei próbái voltak. Továbbá minden nap délután 6 órakor a Hawaii Királyi Testőrség a tisztekkel együtt felvonulva díszes katonai szemlét tartott. Ezen feladatok mellett Jajczay külön napokra lebontott szolgálati tervet is készített, öt napos dátum megjelöléssel — október 1–5. —, amely azonban hat napos — keddtől vasárnapig — szolgálati utasítást tartalmaz. A katonai szabályzat kedd, szerda és péntek reggelre, 6 órától 7 óra 30 percig alaki kiképzést és menetgyakorlatot, és ugyanezen napon délelőtt 9-től 11 óráig a katonai felszerelésnek és a fegyvereknek a tisztítását írta elő. Ettől eltérően csütörtökön délelőtt a katonák terepgyakorlatra mentek, szombaton és vasárnap pedig reggel 8 órától jelentésre kellett felsora-

⁷⁴ Hawaiian State Archives, Lunalilo King's Commissions, Jan. 1873 to Jan. 1874, FO & 1 V, Vol. 15., 44

⁷⁵ Hawaiian State Archives, Army & Navy Department, 111, Correspondence 1872–1884, Box 5., 111 Correspondence 1872, 111 Correspondence January-August 1873, 111 Correspondence September-December 1873, Amount of expenses for military purposes, to Oct. 1872 till Sept. 1873, No. 234, No. 235, No. 236, No. 237, No. 238, No. 239, No. 240, No. 241, No. 242, No. 243, No. 244, No. 245.

⁷⁶ Hawaii State Archives, Army & Navy Department, 111, Correspondence 1872–1884, Box 5., 111 Correspondence September-December 1873, Letter, Joseph Jajczay to John O. Dominis, September 17, 1873.

⁷⁷ Hawaii State Archives, Army & Navy Department, 111, Correspondence 1872–1884, Box 5., 111 Correspondence 1872, Days Duty, by Captain J. Jajczay, to Oct. 1 1872 till Oct. 5 1872.

⁷⁸ Az Army and Navy File 1873-as évre vonatkozó dossziéja nem tartalmaz hasonló dokumentumokat.

kozniuk, illetve szombat délelőtt történt a laktanya tisztítása és felmosása is. A szabályzat külön táblázatra bontva tárgyalja a délutáni teendőket is. Minden nap délután öt órakor hirdették ki a napi parancsot, ez alól azonban kivétel volt vasárnap, mert az aznapi napi parancsot délután kettőkor tudatták a tisztekkel és a legénységgel. Kedden és szerdán ezt megelőzően volt a tiszteknek majd pedig a közlegényeknek az eligazítása, míg csütörtökön kora délután gimnasztika gyakorlatokat kellett végeznie a testőrség legénységének, továbbá szombaton délután került sor a testőrség fegyverzetének, felszerelésének és egyenruhájának a vizsgálatára.⁷⁹

A magyar kiképző kapitány 1873 januárjától 1873 augusztusáig tartó tevékenységére vonatkozólag kevés információ áll rendelkezésre, annak ellenére, hogy ezen időszakból származik a legtöbb olyan dokumentum, amelyen Jajczay József aláírása is szerepel, azonban ezek csupán a katonai őrszolgálatra vonatkozó jelentések, a hadsereg részére vásárolt termékek számlái és egy fizetési bizonylat.⁸⁰ A nevezett dosszié három katonai őrszolgálatra vonatkozó jelentést tartalmaz — 1873. február 16-ai és 23-ai, valamint március 16-ai dátummal — amelyek mindegyikén ott szerepel a magyar huszár ellenjegyzése is,⁸¹ valamint az ezen időszak alatt a hadsereg számára kiállított fennmaradt 112 darab számla közül, 71 bizonylaton szerepel ott a magyar kiképző megerősítő aláírása. A számlák kiállításának az időpontjait tekintve 1873. márciusában 10., áprilisában 9., májusában 14., júniusában 16., júliusában 9. és augusztusában 11. továbbá két keletkezési időpont nélküli számla tartalmazza Jajczay József aláírását.⁸² Az említett dokumentumokon kívül a havi rendszerességgel készített katonai zsoldjegyzékek is némi információt nyújtanak a testőrség működésére vonatkozólag, amelyek alapján nyomon követhetőek a testületben bekövetkezett állománybeli változások. A közlegényi állomány alakulása az 1872–1873-as években nagyon változóan alakult. Jajczay József érkezése előtt több mint fél évvel 1872 januárjában 72 közlegény szolgált a testőrségben, addig ez a szám 1872 augusztusára és szeptemberére — a magyar huszárnak a szigetekre való érkezése idején — 27 főnyi legénységi állományra apadt. Jajczay József kiképzői szolgálatának a megkezdése idején 1872 októberében is, mindössze 27 közlegény alkotta a testőrség magját, majd ezt követően egy három hónapos inga-

⁷⁹ Hawaii State Archives, Army & Navy Department, 111, Correspondence 1872–1884, Box 5., 111 Correspondence 1872, Days Duty, by Captain J. Jajczay, to Oct. 1 1872 till Oct. 5 1872.

⁸⁰ A Hawaii Királyi Testőrség 1873 januárjától ezen év augusztusáig fennmaradt iratanyagának a fennmaradt levelei között, nem szerepel olyan dokumentum, amelyet Jajczay József vetett volna papírra, amelyet számára címeztek volna, sőt még neve megemlítve az idézett levelekben. Valamint a korabeli sajtóban sem találtam semmilyen információt Jajczay kapitány ezen időszakának tevékenységét illetően.

⁸¹ A jelentéseken Jajczay József ellenjegyzése a következő alakban szerepel: „*Vidi! Jajczay Captain*”; Hawaiian State Archives, Army & Navy Department, 111, Correspondence 1872–1884, Box 5., 111 Correspondence January-August 1873, Royal Household Troops Command Reports

⁸² Ezen ellenjegyzése a legtöbb esetben „*Correct Jajczay Captain*” formában jelenik meg, néhány kivételtől eltekintve. Aláírás néhány esetben a következő alakokban tűnik fel: „*Vidi! Captain Jajczay*”; „*Jajczay*”; „*Jajczay Captain*”; „*Correct Jajczay*”; Hawaiian State Archives, Army & Navy Department, 111, Correspondence 1872–1884, Box 5., 111 Correspondence 1872, 111 Correspondence January-August 1873, 111 Correspondence September-December 1873, Accounts

dozást leszámítva, —1872 novemberében 68, decemberében 65, 1873 januárjában pedig, mindösszesen csak 24-en álltak szolgálatba, — 1873 februárjától az ugyanezen év szeptemberében bekövetkezett felosztásig 50 fő fölötti létszámban stabilizálódott — 1873 februárjában 57, márciusában 56, áprilisában 57, májusában 55, júniusában júliusában és augusztusában pedig 54 közlegény szolgált — a királyi testőrség legénységi állománya. Emellett azonban nemcsak a közlegények, hanem a tisztikar létszámán belül is történtek változások. Egyrészt Jajczay József személyének az alkalmazásával egy régóta megüresedett tisztség került újból betöltésre, másrészt pedig létszámbeli változások történtek mind a hadnagyi (lieutenant) mind az őrmesteri (sergeant) mid pedig az tizedesi (corporal) pozíciók területén is.⁸³

Jajczay József kiképzői megbízatását 1873 szeptemberében komoly erőpróba érte, amely egyben a magyar huszár hawaii tevékenységének harmadik és egyben utolsó szakaszát is jelentette. A nevezett év szeptemberében a Királyi Testőrség négy tagjának a parancsmegtagadása nyílt zendüléssé fajult, amely végül a testőrség 1873. szeptemberi feloszlatásához vezetett, ezzel Jajczay kiképzői megbízatásának a megszűnését is maga után vonva. Ezen rövid időszakról — közel egy hétig tartott a lázadás —, a magyar huszárra és a Királyi Testőrségre vonatkozólag a korábbi időszakokhoz képest jóval több adat áll rendelkezésünkre. Az eseményekről egyrészt részletesen beszámolt a korabeli sajtó is. A *The Hawaiian Gazette* 1873. szeptember 10.⁸⁴ és szeptember 17-ei⁸⁵ számaiban, míg a *The Pacific Commercial Advertiser* szeptember 13-ai,⁸⁶ 20-ai⁸⁷ és 27-ei⁸⁸ számaiban számol be részletesen a lázadásról és az azt kísérő eseményekről. A honolulu levéltár hadügyi dossziéjának 1873. szeptember–december közötti időszakára vonatkozó iratanyaga az említett időszakra vonatkozólag a különféle számlák, katonai kiadások, egy leltárjegyzék és egy állománylista mellett, 38 levelet és jelentést is tartalmaz, amelyek közül 8 keletkezett a lázadás idején.⁸⁹ Az említett 38 dokumentum közül 5 vonatkozik Jajczay József-re. Ezek közül kettőt — egy szeptember 17-ei és egy október 10-ei keltezésű le-

⁸³A testőrség állományában 1872 októberében és novemberében 2 hadnagy, míg az azt követő két hónapban csupán egy, majd 1873 februárjától ápriliséig ismét kettő majd ekkortól a hadsereg felosztásáig ismét csak 1 hadnagy szolgált a hadszervezetben. Az őrmesterek száma egy rövid időszaktól eltekintve — 1873. április–július — 4 fő volt, míg a tizedesek száma egy hónap kivételével — 1873 május — 8 főt tett ki. Hawaiian State Archives, Army & Navy Department, 111, Correspondence 1872–1884, Box 5., 111 Correspondence 1872, 111 Correspondence January–August 1873, 111 Correspondence September–December 1873, Amount of expenses for military purposes, to Oct. 1872 till Sept. 1873, No. 234, No. 235, No. 236, No. 237, No. 238, No. 239, No. 240, No. 241, No. 242, No. 243, No. 244, No. 245.

⁸⁴ *The Hawaiian Gazette*, Vol. IX. No. 35, Honolulu, Wednesday, September 10, 1873.

⁸⁵ *The Hawaiian Gazette*, Vol. IX. No. 36, Honolulu, Wednesday, September 17, 1873.

⁸⁶ *The Pacific Commercial Advertiser*, Vol. XVIII., No. 11., Hawaiian Islands, Honolulu, September 13, 1873.

⁸⁷ *The Pacific Commercial Advertiser*, Vol. XVIII., No. 12., Hawaiian Islands, Honolulu, September 20, 1873.

⁸⁸ *The Pacific Commercial Advertiser*, Vol. XVIII., No. 13., Hawaiian Islands, Honolulu, September 27, 1873.

⁸⁹ Hawaiian State Archives, Army & Navy Department, 111, Correspondence 1872–1884, Box 5., 111 Correspondence September–December 1873

velet — személyesen ő írt, a másik két levél a lemondásával kapcsolatos, míg egy levél a lázadás során tanúsított magatartásáról nyújt megerősítő információt. E mellett ezen dosszié tartalmaz még egy a lázadás előtt 4 nappal 1873. szeptember 2-án kelt számlát, amely Jajczay József ellenjegyzését tartalmazza. A zendülés időszakára vonatkozólag civil személyek és egyéb hivatalos, illetve katonai levelezések nyújtanak információkat. Az ekkoriban hawaiiin működő amerikai miniszter Henry A. Peirce Washingtonba küldött jelentéseiben is nagyon sok értékes információt közöl az eseményekkel kapcsolatban. Valamint részletes ám cinikus hangvételű beszámoló maradt fent a Honoluluban élő hamburgi származású Theodor C. Heuck nővérevel folytatott levelezéseiben is. Továbbá a szigetek történetét feldolgozó tudományos munkákban is leírásra kerülnek a történetek Jajczay Józsefnek a megemlékezésével.⁹⁰ Ezen munkákban mind Ralph S. Kuykendal mind pedig Gawan Daws többek között további korabeli szemtanúk által írt dokumentumokból is közöl részleteket.

Jajczay József élettörténetére vonatkozó adat közvetlenül ezen felsorolt dokumentumokból csupán a közel egy hétig tartó lázadás legelső feléről illetve már a testőrség felosztása utáni időszakból származik. Pogány András szerint a magyar huszár a támadást követően a házában tartózkodhatott.⁹¹ Erre utal az is, hogy a testőrség felosztatásáról szóló királyi rendelet kibocsátásáról csupán napokkal később a sajtóból értesült.

A lázadás kezdetének az időpontját a korabeli sajtó 1873. szeptember 6-ai szombati naptól számította, amikor is Jajczay József a nevezett nap éjfél tájban, a Kincstár épületéhez (Treasury Building) sétált, hogy leellenőrizze a testőrségnek azon öt tagját, akiket őrszolgálatra rendelt ki oda. Azonban amikor az épülethez ért, megdöbbenve látta, hogy az öt személyből — 1 őrmester, 4 közlegény — csupán csak az őrmester van a helyén. Ekkor a magyar kapitány elkezdte keresni a parancsot megtagadó 4 közlegényt, akiket nem messze talált meg egy rosszírú környéken a Commercial Hotel közelében. Ekkor visszaparancsolta őket az Iolani Barracks-ba, és fogdába zárta őket parancsmegtagadásért, ahol már másik négy közlegény is a büntetését töltötte. Másnap reggel Jajczay József és a vele tartó katonák, a vasárnapi miséről a laktanya felé jövet azt látták, hogy az a négy közlegény — a másik négy raboskodóval együtt —, akik az előző éjjel lettek bezárva a fogdába, a laktanya előtt a földön ültek, ugyanis időközben a zárkájuk ajtaját felfeszítették. Jajczay odasietett hozzájuk és kérdőre vonta őket. Erre ők magyarázkodni kezdtek kiképzőjüknek, hogy csak szükségleteik kielégítése végett kellett kimenniük, mire a magyar huszár erőlyesen visszaparancsolta őket a cellába. Ekkor azonban ők megtagadták fellettesük parancsát. Erre Jajczay szabályját előrántva annak lapjával egyiküket vállon ütötte. Azonban amikor második ütésével is le akart sújtani, egy másik

⁹⁰ A lázadás történetének a feldolgozása, megtalálható mind Kuykendal (*Kuykendal, R.S: The Hawaiian i. m. 259–261*), mint pedig Gawan Daws művében is (*Daws, G.: Shoal i. m. 192–196.*), azonban a történeteknek ez idáig a legrészletesebb feldolgozását egy tanulmány formájában Richard A. Greer írta meg, amely 1962-ben jelent meg *Mutiny in the Royal Barracks* címmel. *Richard A. Greer: Mutiny in the Royal Barracks. In. Pacific Historical Review, Vol. 31, No. 4, Nov., 1962, University of California Press, 349–358.*

⁹¹ *Prof. Andrew Pogány: Joseph Jajczay i. m. 58.*

közlegény is rárontott a magyar kapitányra, aki emiatt a földre rogyott, és ekkor tisztársai érkeztek a segítségére. A dulakodást követően jelentette az esetet John O. Dominis kormányzónak és C. H. Judd főhadsegédnek. A *The Pacific Commercial Advertiser* 1873. szeptember 27-ei számának névtelen szerzője a történetekhez, még azt is hozzáfűzi, hogy „*Jak Zay*” kapitányt nemcsak leütöttek, hanem fojtogatták is.⁹² Ekkor a megérkező kormányzó és főhadsegéd felelősségre akarta vonni a parancsmegtagadók főkolomposát, egy Keoni nevű közlegényt, akit társai megvédték, sőt a főhadsegédet is bántalmazták, mire ő és a kormányzó sietve távoztak a laktanyából. Az esetet már aznap jelentették a Waikikin tartózkodó súlyos betegségben szenvedő Lunalilo királynak. Vasárnap este a lázadóknak sikerült megerősíteni a pozíciójukat, ugyanis az Iolani Palota kertjéből a laktanyába vittek három hatfontos ágyút, eltorlaszolták magukat és felállították azokat a bejáratokkal szemben, és kijelentették, addig nem hajlandók újra szolgálatba állni, amíg az uralkodó Jajczayt és Juddot nem bocsátja el. Másnap hétfő reggel a kormányzó és a főhadsegéd ismét a laktanyához sietett, hogy tárgyaljon a zendülőkkel, azonban amikor odaértek látták azt, hogy a lázadók már ágyúkkal erősítették meg a laktanyát. Ekkor a két főtitzt a lázadókat megadásra szólította fel, melynek páran eleget akartak tenni, de azon nyolc katona, aki miatt a lázadás kitört megakadályozta ezt, és továbbra is a két főtitzt elbocsátását szabták feltételül, azonban ezt követően tizennégy közlegény mégis az átállás mellett döntött és elhagyták a laktanyát. Jajczay Józsefre vonatkozóan a felsoroltakon kívül még egy jelentésben történik utalás a lázadás idejét illetően, amely 1873. szeptember 9-én kedden kelt. Ezen levélben David Kalakaua többek között javasolja Jajczayt hadbíróság elé állítását az általa vasárnap szablyájával megütött katona ügyében, ugyanis szerinte az nem egy tiszthez illő cselekedet volt.⁹³ Ezzel kapcsolatban Richard A. Greer megjegyzi, hogy ez Kalakaua ezredes részéről valószínűleg már egy előre megfontolt lépés volt, ugyanis mint még tanulmányomban kitérek rá, a források tükrében nagy valószínűséggel ő állt a lázadás kirobbantása mögött.⁹⁴ Mint az a korabeli forrásokból kitűnik, Honolulu hawaii-i lakossága szimpatizált a lázadókkal. A közel egy hétig tartó lázadás alatt egyfajta patthelyzet alakult ki, amely annak volt köszönhető, hogy a hawaii-i kormányzat rendkívül gyengének mutatkozott a lázadókkal szemben. A zendülőknak ugyan voltak ágyúik és puskáik, azonban a puska- és lőszer korlátozottan állt rendelkezésükre. A lázadókat megpróbálták mind a vízutánpótlás mind az élelemben való megszorítás útján rákényszeríteni a megadásra, sőt a laktanyát szinte állandóan körbevevő szimpátiáját demonstráló tömeget is megpróbálták feloszlatni, mind sikertelenül. A lázadókkal szemben és a laktanya környékén való rendfenntartásra egy önkéntes egységet és a körülbelül 40 főt számláló hawaii lovasságot rendel-

⁹² The war of Barrax, *The Pacific Commercial Advertiser*, Vol. XVIII., No. 13., Hawaiian Islands, Honolulu, September 27., 1873., 3.

⁹³ Hawaii State Archives, Army & Navy Department, 111, Correspondence 1872–1884, Box 5., 111 Correspondence September–December 1873., Letter, David Kalakaua to John O. Dominis, September 9, 1873.

⁹⁴ Greer, R.A.: Mutiny i. m. 351.

ték ki. Az önkénteseket C. H. Guilck a lovasságot A. W. Judd őrnagy vezették, azonban a lázadókkal szemben ők is tehetetlenek voltak. Ugyan volt rá eset, hogy megakadályozták a kiosonó lázadókat abban, hogy puskaport szerezzenek, azonban nem tartóztatták le őket, valamint nem voltak hajlandók közéjük löni. 1873. szeptember 10-én a lázadóknak egy háromfős delegációja oltalomlevél védelme alatt felkereshette Waikikin a beteg uralkodót, aki üzenetében arra szólította fel őket, hogy térjenek vissza a szolgálatba és cserébe kegyelmet remélhetnek. Aznap este W. L. Moehouna őrnagynak sikerült átvennie a parancsnokságot a laktanya felett, azonban a felszólítás ellenére ekkor sem voltak hajlandóak elhagyni az erődöt. Másnap egy újabb delegációt menesztettek a királyhoz, aki egy levelet ígért a számukra, amelyben közölte velük az állásfoglalását a történelekről. Végül 1873. szeptember 12.-én a hawaii-i uralkodó elküldte utolsó üzenetét a lázadóknak, amelyben felszólította őket arra, hogy hagyják el a laktanyát és térjenek haza és közölte velük, hogy amennyiben ezt megteszik, akkor meg fogja őket védeni a későbbi retorzióktól. A lázadók ekkor a hadügyminiszternek az ellenjegyzését is követelték, amely kérésük szintén teljesítve lett, illetve követelték azt is, hogy a királyi levél másolatát tegyék közzé az aznapi újságokban. A hawaii-i vezetőség ezen kérésüknek is eleget tett. Ez követően a katonák elhagyták a laktanyát. Azonban a szeptember 13-ai *The Pacific Commercial Advertiser* nem csak az uralkodónak ezen utolsó üzenetét tartalmazta, hanem a Household Troops feloszlásáról szóló rendeletét is.⁹⁵

A lázadással kapcsolatosan azonban felmerül a kérdés, mégpedig az, hogy az események menete csupán az 1873. szeptember 6-án történelekből öltött e ekkora méreteket, esetleg már a zendülés kezdetétől fogva irányította e valaki titokban azokat, vagy menet közben tett meg mindent azért, hogy számára a későbbiek során kedvezően alakuljanak a történések.

A *The Hawaiian Gazette* 1870. szeptember 10-ei számának *Emute at the Barracks* című cikke —, amely többek között a fent leírt eseménysort is részletezi — a következő kijelentést tette a magyar huszárkapitány személyéről:⁹⁶ „*Captain Jajczay is a Hungarian, who has served in the Austrian army, and is said to be not only an excellent drill-master, but a very strict disciplinarian*” (Jajczay kapitány egy magyar ember, aki az osztrák hadseregben szolgált, és azt tartják róla, hogy nemcsak kiváló kapitány, de nagyon szigorú fegyelmező is). A cikk szerzője, írásában azt sugallta, hogy Jajczay József szigora miatt tört ki a lázadás. De ugyanezt az információt közli a *The Pacific Commercial Advertiser*

⁹⁵ *Kuykendal, R. S.*: *The Hawaiian*, i. m.; *Greer R. A.*: Haleoka i. m.; „My barracks” Became Historic Soil; Letter of Theodor C. Heuck; Translation by Mrs. Arthur Hormann; Notes by Jane Silvermann. In: *Hawaii Historical Review*. Ed. Richard A. Greer. Hawaiian Historical Society, Honolulu, Hawaii, 1969.; *The Hawaiian Gazette*, Vol. IX. No. 35, Honolulu, Wednesday, September 10, 1873.; *The Hawaiian Gazette*, Vol. IX. No. 36, Honolulu, Wednesday, September 17, 1873.; *The Pacific Commercial Advertiser*, Vol. XVIII., No. 11., Hawaiian Islands, Honolulu, September 13, 1873.; *The Pacific Commercial Advertiser*, Vol. XVIII., No. 12., Hawaiian Islands, Honolulu, September 20, 1873.; *The Pacific Commercial Advertiser*, Vol. XVIII., No. 13., Hawaiian Islands, Honolulu, September 27, 1873.

⁹⁶ *Emute at the Barracks* *The Hawaiian Gazette*, Vol. IX. No. 35, Honolulu, Wednesday, September 10, 1873. 3.

1873. szeptember 13-ai számában megjelent írás is. A tudósítás azonban Jajczay szigorúsága mellett, kiemeli azt is, hogy a katonák arra is sokat panaszkodtak, hogy Judd főhadsegéd, nem volt feléjük méltányos sem az élelem sem a felszerelés tekintetében.⁹⁷

Theodor C. Heuck is megemlíti, azt, hogy Jajczay — vagy ahogyan levelében egy helyen nevezi a kimondhatatlan nevű („*unpronounceable*”) — túl szigorú kiképzési szabályzatot készített a testőrség számára, azonban cinikus hangvételű levelében lesújtó képet fest a testőrség legénységi állományának morális állapotáról. Egyenesen rendetlen bandának („*slovenly gang*”) és lustának („*idlers*”) nevezi őket, vagy mint olyanoknak, akiknek nincs semmilyen vesztenivalója és túl gyerekesek ahhoz, hogy megértsék az alárendeltségi viszonyt. Sőt még a vadállat és bűnöző jelzőt is használja rájuk.

Theodor C. Heuck ezen levelében már azon gyanújának ad hangot, hogy szerinte az események mögött egy tikos félelmetes ellenfél („*a secret grim opponent*”) áll, valamint azt is megjegyzi, hogy kire gyanakszik. Szerinte ahogyan V. Kamehamea király idején Lunalilo herceg volt érdekelt a király leváltásában, addig a betegeskedő és alkohol problémákkal küzdő Lunalilo király megbuktatásán David Kalakaua herceg munkálkodik.⁹⁸ Ezt a gyanút Emma hercegnő levelezései is megerősítik. Ugyanis ő is azon a véleményen volt, hogy a történetek mögött David Kalakaua áll kiegészítve azon meglátásával, hogy ebben bátyja Leleiohoku is segítségére van, és nem zárja ki annak a lehetőségét sem, hogy John O. Dominis kormányzó is a puccs részese volt. Sőt leírja azt is, hogy szerinte David Kalakaua mások által nem érthető hawaii gesztikulációkkal irányította a lázadókat, ilyen módon semlegesnek tűnően adva tudtukra, hogy miként cselekedjenek. Richard A. Greer tanulmányában Emma hercegnővel kapcsolatban megjegyzi, hogy ugyan elfogult volt Kalakaua herceg személyével szemben, azonban nagyon jól informált volt a történésekkel kapcsolatban.⁹⁹ A lázadással és a korabeli politikai helyzettel kapcsolatosan értékes információkat közölt az amerikai külügyminisztériummal Henry Augustus Peirce, aki akkoriban az Egyesült Államok hawaii ügyekért felelős minisztereként tartózkodott Honoluluba, és úgymond kívülállóként szemlélte a szigeten lezajlott eseményeket. Az amerikai miniszter 1873. szeptember 2-án Washingtonba küldött jelentésében beszámol arról, hogy Lunalilo király súlyos betegségben szenved, és ha nem hagy fel a túlzott alkoholfogyasztással bármikor bekövetkezhet a halála. Utódkijelölés nélküli halála esetére súlyos politikai krízist helyezett kilátásba, ugyanis szerinte hárman is esélyesek a királyi címre, akiket a jelentésben felsorol és bemutat. Elsőként említi meg Misiss Bernice Pauhai Bishopot — Charles R. Bishop hawaii külügyminiszter feleségét — aki a királyi család legidősebb tagjaként a legesélyesebb a királyi cím elnyerésére, és megemlíti, hogy nagy valószínűséggel Lunalilo király őt fogja kijelölni utódjául.

⁹⁷ The mutiny at the Barracks: The Pacific Commercial Advertiser, Vol. XVIII., No. 11., Hawaiian Islands, Honolulu, September 13, 1873. 2.

⁹⁸ „My barracks” Became Historic Soil; Letter of Theodor C. Heuck; Translation by Mrs. Arthur Hormann; Notes by Jane Silvermann. In: Hawaii Historical Review. Ed. Richard A. Greer. Hawaiian Historical Society, Honolulu, Hawaii, 1969. 145–150., 151.

⁹⁹ Greer, R. A.: Mutiny i. m. 349–358; *Kuykendall, R.S.*: The Hawaiian i. m. 261.

Peirce a már említett Emma hercegnőt harmadik esélyesként említi meg, IV. Kamehamea özvegyéről azonban leírja, hogy mivel egyrészt állandó levelezésben állt ekkoriban Viktória angol királynővel, másrészt pedig származása révén — a hercegnő angol felmenőkkel is rendelkezett — megválasztását követően valószínűleg megerősödne a brit befolyás. A királyi család ezen két női tagjának a megemlékezésén túl a második legerősebb trón várományosnak David Kalakaua herceget jelölte meg. Róla jelentésében leírja, hogy nagyon energikus és célratörő ember, de emellett instabil és könnyelmű valamint hiányzik belőle az óvatosság. Az amerikai miniszter véleménye szerint ezen tulajdonságok nem teszik őt alkalmassá az uralkodásra, azonban ő elszántan munkálkodik a trón megszerzésén. A lázadás előtt négy nappal kelt jelentés a herceggel kapcsolatban azt is leírja, hogy abból kifolyólag, hogy mint a királyi cím egyik várományosa, a hozzá leghűségesebb katonáknak egy szűk csoportját maga köré vonva már, hosszabb ideje külön gyakorlatoztatja őket. Ebből Henry A. Peirce azt a következtetést vonta le, hogy a herceg valamire készül. Továbbá megemlíti azt is, hogy azon hét főnemes közül, akik a király kinevezését követően megerősítik a király pozícióját, négyen David Kalakauát támogatták, ami miatt Lunalilo király leváltva őket egy új nemesi testület kinevezését akarta végrehajtani.¹⁰⁰ Két nappal később 1873. szeptember 4-én pedig jelentette, hogy Lunalilo király állapota újból súlyosbodott, és emiatt egyre feszültebbé vált a politikai légkör a hawaii fővárosban, amely egyre jobban aggasztotta a szigeteken élő amerikaiakat. Ezért arra kérte az Egyesült Államok külügyminisztériumát, hogy legyenek a segítségére annak elérésében, hogy az 1873. augusztus 6-án Honolulu kikötőjéhez érkezett S. Keritt kapitány parancsnoksága alatt álló amerikai hadihajó az USS Portsmouth szeptember 8-ai tervezett továbbindulását, módosítsák szeptember közepére, a Honoluluban élő amerikai állampolgárok érdekében.¹⁰¹ Szeptember 12-én az amerikai miniszter levélben röviden tájékoztatta a hajó parancsnokát is a városban kialakult helyzetről és arra kérte továbbra is Honolulunál állomásozson.¹⁰² Ezt követően a következő jelentését már a lázadás vége és a testőrség feloszlata után szeptember 16-án küldte Washingtonba, amelyben egyrészt beszámolt a történésekről, kiemelve a hawaii kormányzatnak a lázadás során tanúsított gyengeségét, valamint azt is, hogy a lázadás mö-

¹⁰⁰ Hawaiian State Archives, United States. Legation (Hawaiian Islands), Dispatches from United States Ministers in Hawaii, 1843–1900. Volume 15. Nov 1., 1872-Dec. 31., 1873., Henry A. Peirce, MFL 24, Microcopy No. T30, Roll No. 15, Legation of the U States of America (No. 220:) Honolulu September 2. 1873. Henry A. Peirce to Hon. Hamilton Fish, Secretary of State, Washington D. C., F0340-F0342

¹⁰¹ Hawaiian State Archives, United States. Legation (Hawaiian Islands), Dispatches from United States Ministers in Hawaii, 1843–1900. Volume 15. Nov 1., 1872-Dec. 31., 1873., Henry A. Peirce, MFL 24, Microcopy No. T30, Roll No. 15, Legation of the U States of America (No. 220:) Honolulu September 4. 1873. Henry A. Peirce to Hon. Hamilton Fish, Secretary of State, Washington D. C., F0350-F0352

¹⁰² Hawaiian State Archives, United States. Legation (Hawaiian Islands), Dispatches from United States Ministers in Hawaii, 1843–1900. Volume 15. Nov 1., 1872-Dec. 31., 1873., Henry A. Peirce, MFL 24, Microcopy No. T30, Roll No. 15, Legation of the U States of America (No. 220:) Honolulu September 12. 1873. Henry A. Peirce to S. Kerritt USN Comdg. US Ship Portsmouth off Honolulu, F0359-F0360

gött nagy valószínűséggel David Kalakaua herceg állhatott, másrészt pedig elküldte az amerikai külügyminisztérium részére a The Hawaiian Gazette szeptember 10-ei és a The Pacific Commercial Advertiser szeptember 13-ai számának az eseményekre vonatkozó részeit, valamint továbbra is kérte az USS Portsmouth hadihajó honolulu tartózkodásának a meghosszabbítását.¹⁰³ A Hawaii Állami Levéltár 1873. szeptemberére és októberére vonatkozó hadügyi dossziéja többek között őriz két olyan levelet is, amelyet Jajczay József írt John O. Dominisnek Oahu kormányzójának.¹⁰⁴ A magyar huszár 1873. szeptember 17-én kelt levelében, csodálkozásának ad hangot, abból kifolyólag, hogy Lunalilo királynak a testőrség feloszlatásáról szóló szeptember 11-én kiadott rendeletéről az aznapi újságból értesült,¹⁰⁵ és kitér arra is, hogy ez minden bizonnyal hatással lesz az ő pozíciójára is. A kormányzó figyelmét felhívta arra is, hogy az uralkodó öt éves időtartamra szerződtette őt — amelyet a kormányzó is ellenjegyzett —, azonban ebből még csak egy év telt le, így ilyen formában történő elbocsátást nem fogadja el, és azt hangsúlyozza, hogy a katonai törvényszék szerint a hadbíróóság ítélete alapján lehet csak egy tisztet, a hadseregtől elbocsátani, vagy pedig az elbocsátó és az elbocsátandó fél közös megegyezésével, amely viszont pénzügyi kompenzációt von maga után, és arra kérte a kormányzót, hogy az uralkodóval együtt, ügye érdekében körültekintően járjanak el, ugyanis mint fogalmaz, a testőrséghez való belépésekor az uralkodó és a hawaii kormányzat a becsület szavát adta neki. Továbbá megemlíti, hogy tisztségét állandónak gondolva, házat és bútorokat vásárolt maga és családja számára, ami miatt jelentős mértékben eladósodott. Azonban adósságait visszafizetni nem tudná mivel, mint érvel hivatásán kívül semmi máshoz sem ért,¹⁰⁶ ezáltal a szigeteken nem találna magának másik munkalehetőséget, amely arra készítetné őt és családját, hogy elhagyja Hawaii-t.¹⁰⁷ Arra vonatkozólag, hogy Jajczay József részesült e pénzügyi kompenzációban nem kaptam választ, azonban a szeptemberi zsoldjának a felét — a többi tiszthez és 19 hűséges közlegényhez hasonlóan — azaz 50 dollárt az 1873-as év szeptemberére vonatkozó katonai kiadási jegyzék alapján még kézhez kapta.¹⁰⁸ Ezt követően 1873. október elején John O. Dominis Oahu kormányzója és Charles R. Bishop hadügyminiszter kö-

¹⁰³ Hawaiian State Archives, United States. Legation (Hawaiian Islands), Dispatches from United States Ministers in Hawaii, 1843–1900. Volume 15. Nov 1., 1872-Dec. 31., 1873., Henry A. Peirce, MFL 24, Microcopy No. T30, Roll No. 15, Legation of the U States of America (No. 220:) Honolulu September 16. 1873. Henry A. Peirce to Hon. Hamilton Fish, Secretary of State, Washington D. C., F0353-F0359

¹⁰⁴ Ezen két levél, illetve ezzel kapcsolatosan a kormányzónak és a hadügyminiszternek egy-egy levele forrásközlésre került Pogány Andárs Jajczay József életrajzát bemutató tanulmányában is. *Prof. Andrew Pogány: Joseph Jajczay i. m. 58–59.*

¹⁰⁵ Hawaiian Gazette, Vol. IX. No. 36, Honolulu, Wednesday, September 17, 1873. 2.

¹⁰⁶ Ezen állítása azonban ellentmond mind Sarlay Pál által, mind pedig az utaslistában közölt adatokkal, amelyekre már korábban kitértem.

¹⁰⁷ Hawaii State Archives, Army & Navy Department, 111, Correspondence 1872–1884, Box 5., 111 Correspondence September–December 1873, Letter, Joseph Jajczay to John O. Dominis, September 17, 1873.

¹⁰⁸ Hawaiian State Archives, Army & Navy Department, 111, Correspondence 1872–1884, Box 5., 111 Correspondence September–December 1873, Amount of expenses for military purposes, Sept. 1873, No. 245.

zött levélváltásra került sor, amelyben elfogadták a magyar kapitány lemondását (sic!) és a külügyminiszter arra kérte a kormányzót, hogy tudassa ezt vele.¹⁰⁹ Jajczay József Honoluluból történő elutazása előtt hat nappal 1873. október 10-én még egy utolsó levelet intézett a kormányzóhoz, amelyben tudatta, hogy kézhez kapta az október 6-án kelt rendeletét, amelyben elfogadták a lemondását. Továbbá kitér arra is, hogy ilyen esetekben a katonai szabályzat szerint a főtisztnek tájékoztatást kell adnia a lemondásnak az okáról, illetve a kilépett tiszt részére egy ajánlólevelet köteles kiállítani az elbocsátó hatóság, amelyben a tiszt felettesének kötelessége leírni azt, hogy elégedett volt a tiszt szolgálatával, teljesítette a hivatalos feltételeket és, hogy felettese milyen okból fogadta el a lemondását. Jajczay felhívta a kormányzó figyelmét arra is, hogy az ajánlólevél kibocsátásának elmaradása negatívan befolyásolhatja a katonai pályájának későbbi alakulását, és arra kérte Dominis kormányzót, hogy járjon közben annak érdekében, hogy még közelgő elutazása előtt kiállítsák a részére a szükséges dokumentumot.¹¹⁰ Arra vonatkozólag, hogy a kormányzó teljesítette-e a magyar kiképzőnek a kérését, nem találtam választ.

A korabeli hazai sajtóban csupán egyetlen egy olyan cikket találtam, amely Jajczay József honolului kiképzői tevékenységének az idejére vonatkozólag nyújt némi információt a Hawaii-szigeteki történésekkel kapcsolatban. A képmelléklettel ellátott névtelen szerző tollából származó írás 1873. március 23-án a Magyarország és a nagyvilág című hetilapban jelent meg „*Válság a sandwichi királyságban*” címmel. Ezen cikk V. Kamehamea haláláról, az utódlás kérdéséről illetve a királyság függetlenségét fenyegető amerikai külpolitikai törekvésekről számol be, továbbá, hogy az elhunyt király sógornője és IV. Kamehamea özvegye Emma hercegnő szívesen látná a szigeteket egy közös angol, francia és amerikai védnökség alatt. A cikkben azonban Jajczay József személyéről és tevékenységéről nem történik említés.¹¹¹

Jajczay József későbbi sorsa

Jajczay József családjával egy és negyedévnnyi Oahu-n eltöltött idő után 1872. október 16-án a Benvoirlich nevű hajóval elhagyták a Hawaii-szigeteket és visszatértek San Franciscoba.¹¹² Ezt követően a Jajczay család Közép-Amerikába ment szerencsét próbálni, azonban arról, hogy kinek a tanácsára és hogyan is jutottak a kontinens ezen részére, még további kutatást igényel. A The

¹⁰⁹ Hawaii State Archives, Army & Navy Department, 111, Correspondence 1872–1884, Box 5., 111 Correspondence September–December 1873, Letters, John O. Dominis to Charles R. Bishop, October 4, 1873, and Charles R. Bishop, October 6, 1873.

¹¹⁰ Hawaii State Archives, Army & Navy Department, 111, Correspondence 1872–1884, Box 5., 111 Correspondence September–December 1873, Letter, Joseph Jajczay to John O. Dominis, October 10, 1873.

¹¹¹ *Válság a sandwichi királyságban* (képekkel). Magyarország és a nagyvilág 9. (1873) 12. sz. március 23. 136.

¹¹² Az utas listán Jajczay Józset és családja német nemzetiségüként lett regisztrálva, azonban a dokumentumból egyértelműen kiténik, hogy ez elírás. Hawaiian State Archives, Ship Manifest (legal size), MFL 73, Box. No. 6 (1009969), Nov. 30 1870 Inward – Aug.30. Outward; 6 – Outward Jan. 2, 1873 – Dec. 29, 1873, Oct. 16, 1873, Passenger List, „Benvoirlich”, S. Franciscó

Hawaiian Gazette 1874. július 29-ei számának heti rövid jegyzetei (notes of the week) között, található egy nyolc soros rövid beszámoló Jajczay József további sorsáról. Az írás névtelen közlöje röviden megemlékezik arról, hogy a nevezett magyar huszár a Household Troops tisztjeként tevékenykedett az 1873-as lázadás idején, majd ezt követően a családjával együtt elhagyta a szigeteket és Costa Ricán telepedett le, ahol egy ültetvénybe való betársulás révén kávéültetvényessé vált. E kalandos sorsú Hawaii-t megjárta magyar huszár és családja nem sokáig élvezhette az új élethelyzetet, ugyanis szervezetét megtámadta a trópusi láz (denguere láz) nevű betegség. A gyilkos kórban szenvedő Jajczay József egy lázrohamakor pisztolyával öngyilkosságot követett el.¹¹³ Halálának további érdekessége, hogy földi maradványait nem Costa Ricán, hanem Mexikó Colima tartományába helyezték örök nyugalomra. Victoria Novelo a *La tradición Artesanal de Colima* című munkájában Colima tartomány történetét írja le, melyben Para la historia genealógica de Colima című fejezetében azon 131 külföldi személy halálának az időpontját közli a fejfák feldolgozása alapján, akik Colima város temetőjében lettek örök nyugalomra helyezve 1850 és 1940 között. A mű ezen részében találtam rá a következő adatra „*José Jajczay de Pesth (Hungria), Mayo 1874*”.¹¹⁴ Arra a kérdésre, hogy földi maradványait miért szállíhatták át jelentős távolságra halálának a helyétől, csak következtetni tudok. Azt gondolom, hogy felesége valószínűleg mexikói származású lehetett, aki férje halálát követően gyermekeivel együtt visszatért a szülőföldjére a már halott férjének földi maradványaival együtt.

A hawaii sajtó a későbbiek során még egy ízben említést tett Jajczay Józsefről. A The Hawaiian Gazette 1905. január 31-ei száma egy cikket közölt *Lunalilo anniversary* (Lunalilo emlékezete) címmel, amelyben a nevezett király uralkodásáról emlékeztek meg. Ezen írásban egy mondatban utalnak arra, hogy az 1873-as szeptemberi lázadás idején a zendülők bántalmazták Jajczay kapitányt, és követelték az ő és a főhadsegéd leváltását. A cikkben azonban Jajczayt tévesen „*Captain Jajczay, an Austrian*” jelzővel illetik.¹¹⁵

Egyéb 19. századi hawai'i–magyar történelmi kapcsolatok kérdéséről

Ami az egyéb 19. századi magyar–hawaii történelmi kapcsolatokat illeti, több okból kifolyólag is, nehéz annak a megállapítása, hogy mikor is érkezhetett az első magyar nemzetiségű személy a szigetekre, illetve, hogy mennyien is érkezhettek egyáltalán Hawaii-ra, továbbá, az hogy közülük mennyien is telepedtek le véglegesen ezen egzotikus szigetvilágban. Ennek egyik fő oka az, hogy csupán 1841-től regisztrálták a szigetekre érkező személyeket, valamint csak a Honoluluba — Oahu szigetre — érkező személyek adatait vették lajstromba, és

¹¹³ The Hawaiian Gazette Vol. X., No. 30. Honolulu, Wednesday July 29, 1874. 4.

¹¹⁴ Victoria Novelo: *La tradición Artesanal de Colima*. 2005. Colima, 38. http://books.google.hu/books?id=SvymXBtURXkC&pg=PA38&lpg=PA38&dq=jajczay+mexik%C3%B3&source=bl&ots=6Qrv4gIpq&sig=QQofEO3LdsHzFBAuPvBROscyWM&hl=hu&sa=X&ei=p5EhUGmKoWBIAKetYCIDg&redir_esc=y#v=onepage&q=jajczay%20mexik%C3%B3&f=false, 2014. április 2.

¹¹⁵ Lunalilo anniversary: The Hawaiian Gazette Vol. XL. No. 9 Honolulu H. T., Tuesday, January 31., 1905. 6

ezen személyek közül is csupán a nagyobb utasszállító hajóval érkezetteket regisztrálták. A kutatást tovább nehezítette, hogy a legtöbb esetben csak a kizárólag a szigetekre érkező személy és az őt Oahura szállító hajó neve került lejegyzésre, sőt sok esetben csak a családnevet regisztrálták, míg a keresztnemek csupán a kezdőbetűi szerepelnek a listán. Így utólag már nem derül ki, hogy például a sok Berger vagy Hoffman családnevű személyek német, osztrák, amerikai, cseh, lengyel vagy esetleg akár magyar nemzetiségűként érkeztek e az országba, valamint további nehézséget okozott az is, hogy — mint azt az egyik magyar kivándorló esetében is látni fogjuk — a legtöbb esetben a hawaiiak a utasmunkra teljesen idegen hangzású neveket torzult formában jegyezték le. Az utaslista 1841–1900 közötti időszakra vonatkozó adatainak az átnézése során — Jajczay Józsefen és családján kívül — öt olyan személyt találtam, akinek születési helyként vagy kibocsátó országgént Magyarország van feltüntetve, és egy olyan személyt akinek a neve alapján magyar származást feltételeztek. 1897-ben és 1898-ban is érkezett Németországból egy-egy olyan hajó Honoluluba, amelyeken döntően az akkoriban az Osztrák–Magyar Monarchiához tartozó Galíciából érkezett több száz kivándorló. Ezen kivándorlók között találjuk az 1897. július 27-én érkező „Kornel Orban”-t és „Andras Lajos Kundza”-t.¹¹⁶ Az 1898. szeptember 10-én érkező hajó utasai között további három személyt regisztráltak magyar állampolgárként. Egyrészt az akkor 21 éves Gönci születésű Bodnár János — „Bodnar Yonos m. 21 Goncz Hungary” —, másrészt egy „Kalmeza” nevű helységben született akkor 40 éves „Hatskowitz Carl”-t, továbbá egy budapesti születésű és onnan is érkező, ám sajnos kiolvashatatlan nevű személyt — ráadásul a többi utastól eltérően neki csupán vagy csak a keresztnév vagy a vezetékneve lett lejegyezve — regisztráltak magyar nemzetiségűként.¹¹⁷ Mint már említettem az utaslista átnézése közben még egy olyan személyt találtam, akinek a neve alapján magyar származást feltételeztem. Ez a személy az 1856. október 7-én San Franciscoból Honoluluba érkező, akkor 40 esztendőes orvos „V. Louvas”, aki a dokumentum szerint Ausztriából érkezett.¹¹⁸ Az 1844–1894 között beadott honosítási kérelmek között viszont kizárólag egyetlen olyan személyt találtam — az ő neve egyébként nem szerepel az utaslista regiszterében —, aki a magyarsághoz köthető. A magyar nemzetiségű Bernhard Bastel 1859. március 29-én adta be állampolgársági kérelmét a hawaii hatóságoknak.¹¹⁹ Személyén kívül még egy olyan bizonyítottan magyar származású emberről van tudomásom, aki nagy valószínűséggel a 19. században hosszabb ideig a Hawaii-szigeteken élt. A szabadkai születésű nagy magyar világtutató Vojnich Oszkár 1907-1908-ban utazta be a Csendes-óceán szigetvilá-

¹¹⁶ Hawaiian State Archives, Ship Manifests (oversized), MFL 73, Box. No. 20. (1009888), June. 3, 1896 – Aug. 15. 1897., H. F. Glade, July, 27, 1897.

¹¹⁷ Hawaiian State Archives, Ship Manifests (oversized), MFL 73, Box. No. 22. (1009890), Jan. 26, 1898 – Nov. 2. 1898., H. F. Glade, September, 10, 1898.

¹¹⁸ Hawaiian State Archives, Ship Manifests (legal sized), MFL 73, Box. No. 3. (1009963), July 23, 1856 – March 18, 1861, Garden F Lawtons, October 7, 1856.

¹¹⁹ Hawaiian State Archives, Index to Naturalization Record Books, For individuals by the Minister of the Interior of the Hawaiian Islands 1844–1894, Honolulu, Reproduced by the Hawaii State Archives, REF 351. 81 H 29.

gait, amely útja során hosszabb ideig időzött a Hawaii-szigeteken is. Csendes-óceáni utazásának a történetét 1908-ban *A Csendes-óceán szigetvilága* címmel jelentette meg. Ezen művének azon fejezetében, amelyben a Hawaii-szigetek lakosságának az összetételét ismerteti, a szerző a következőket jegyzi meg, „Egy jó viszonyok között élő magyar származású lakost is találtam Kauri szigeten, az anyanyelvét gyakorlat hiányában már nem bírja teljesen, de érzelmi világában vele jár a rég nem látott hon iránti szeretet”.¹²⁰

A 19. századi hawaii–magyar kapcsolatok egy másik csoportját a század során Hawaii-n járt magyar utazók alkotják, akiknek két nagy csoportja különböztethető meg. Egyrészt azon személyekre, akik vagy katonai, vagy pedig diplomáciai ügyekben érkeztek a 19. századi Csendes-óceán térségébe, másrészt pedig a civil utazókra. Ausztria — majd később az Osztrák–Magyar Monarchia — haditengerészetének hadihajói a 19. század folyamán több olyan expedícióban is részt vettek a világtengereken és óceánokon, amelyek egyrészt a tudományos ismeretek bővítése, másrészt pedig gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok kiépítése céljából indultak útnak. Az Osztrák–Magyar Monarchia Donau fregattja és Erzherzog Friedrich korvettje 1868. október 18-án indult el az Osztrák–Magyar Kelet-ázsiai Expedícióra, amelynek fő célja Délkelet-ázsiai gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok kiépítése volt. A két osztrák–magyar hadihajó Anton Von Petz ellentengernagy vezetésével a Gibraltári-szoroson áthajózva Afrika megkerülésével érkezett meg a Távolsági-Keleti térségbe, ahol Saigon, Hongkong, Makao, Kanton és Shanghai meglátogatása után Japánba hajóztak. Ezt követően a két hadihajó útjai elváltak. Az Erzherzog Friedrich korvett, mint állomáshajó a Kelet-ázsiai térségben maradt, ahonnan 1871. január 26-án tért vissza a Polai haditengerészeti kikötőbe az akkoriban megnyíló Szeuezi csatornán keresztül, míg ezzel szemben a Donau fregatt Japánból a Hawaii-szigetek irányába indult, azonban az útja során kétszer is viharba került, így mikor Honoluluba érkezett, hosszabb időt volt kénytelen ott vesztegelni a javítása következtében, és végül 1871. március 1-jén tért vissza Polába. Az expedíciónak magyar résztvevői is voltak, a dán származású Kaas Ivor, Hengelmüller László, Xántus János, Bernáth Géza és Cserei Manó személyében, utóbbi az expedíció egyik kereskedelmi tudósítója volt.¹²¹ Cserei Manó és Kaas Ivor két ízben is küldtek haza beszámolót, amelyek a marokkói¹²² és Dél-afrikai¹²³ kereskedelmi lehetőségekre tértek ki. Az expedíció magyar tagjai az utazás során szétszéledtek. Például a Donau fregattal utazó Bernáth Géza Kínából Japánba már utas szállító hajóval kelt át, Yokohmából pedig a Pacific Gőzhajótársaság Amerikai nevű hajójával indult San Franciscoba.¹²⁴ A Donau fregatt Honoluluba érkezéséről a *Hawaiian Gazette* 1869. december 22-ei száma tudósít. A cikkben a ha-

¹²⁰ Vojnich Oszkár: *A Csendes-óceán szigetvilága*. Bp. 1908. 163.

¹²¹ Nagy Miklós Mihály: *Geográfia a hadilobogó alatt*. Magyar Tudomány, (2001) 7. sz. <http://www.matud.iif.hu/01jul/nagymih.html> 2014. március 25

¹²² B. Kaas Ivor : Keletázsiai expedíció I. Közlemények a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi Magyar királyi minisztérium köréből 2. (1869). I. füzet.

¹²³ B. Kaas I.: Keletázsiai expedíció II. Közlemények a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi Magyar királyi minisztérium köréből 2. (1869) III. füzet.

¹²⁴ Bernáth Géza: Keletázsiai utazás. Pest, Athenaeum, 1873. 164–211.

dihajó teljesítményén és fegyverzetén kívül — 300 lóerő, 16 ágyú — megemlíti azt is, hogy a fregatt Yokohamából érkezve, útközben két vihart is kiállt — ám a második tájfun során súlyos sérüléseket szenvedett —, és 1869. december 20-án hétfőn futott be a hawaii főváros kikötőjébe. A cikk továbbá kitér arra is, hogy a hadihajó fedélzetén a legénységen és a főtiszteken kívül — utóbbiakat név szerint is megemlítve — egy magas rangú császári követség is tartózkodott, akiket szintén név szerint felsorol a cikk szerzője. Ezen felsorolás során megemlíti Cserei Manó kereskedelmi tudósítót is, mint „*Czerey, Commercial Reporters*”.¹²⁵ 1869. december 30-án Fredd W. Hutchison hawaii belügyminiszter C. C. Harris külügyminiszternek küldött válaszlevelében megírta, hogy kéhez kapta a külügyminiszternek azt a beszámolóját, amelyben tudatja személyével, hogy a Donau fregatt kapitánya Baron Von Petz engedélyt kért a legénységnek kiszállásához és a hadihajó felszerelésének a szigetre való kirakásához. Továbbá arra kérte a vezetést, hogy engedélyezze a Donau legénységének a rakparton álló és az N. P. T. Co. tulajdonába lévő fedett barakkokban történő elszállásolását. Ezen túl a levélben a belügyminiszter felkérte a szigetek külügyminiszterét, hogy tudassa a fregatt kapitányával, hogy minisztériuma mindenben a segítségére lesz a bajba jutott hadihajó kapitányának és legénységének, illetve a kért dolgokon felül a hadihajó javításában is támogatni fogják őket, amennyire eszközeik és erőik engedik.¹²⁶ 1870 tavaszán a *The Pacific Commercial Advertiser* több cikkében is beszámolt az osztrák-magyar hadihajó javításáról és a hozzá köthető hírekről. A hetilap 1870. március 5-ei száma egy a javítás közben bekövetkezett balesetről tesz említést,¹²⁷ míg március 12-ei száma a fregatt személyzetének egy tagjának a haláláról számol be.¹²⁸ A március 26-ai számban a hajó javításának a befejezéséről adnak számot,¹²⁹ míg az április 26-ai számban a legénység elhalálozott tagja emlékére felállított emlékoszlop állításáról tesz említést a cikk szerzője, és jó utat kíván a Donau fregattnak további útjához.¹³⁰ Annak a megállapítása, hogy hány magyar származású vagy magyarországi születésű tengerész szolgálhatott a Honoluluban javításon átesett osztrák-magyar hadihajón további kutatást igényel, azonban Bernáth Géza *Keletázsiai utazás* című visszaemlékezéséből legalább egy magyar tengerész jelenléte biztosra vehető. A szerző, aki Kínáig volt a hadihajó utasa, Thaiföldi látogatásuk kapcsán megjegyzi, hogy amikor a szíami második király¹³¹ tiszteletét tette az osztrák-magyar hadihajón és a Donau „*fregatte lépcsőin lefelé haladt, hogy csolnakba üljön, egy magyar matróz, ki mellettem állott, s kinek hihetőleg rend-*

¹²⁵ Arrival of the Austrian Frigate Donau *The Hawaiian Gazette* Vol.V – No 49 Honolulu, Wednesday, Decemeber 22, 1869. 2.

¹²⁶ Nagy M. M.: Geográfia i. m. <http://www.matud.iif.hu/01jul/nagymih.html> 2014. március 25.

¹²⁷ *The Pacific Comercial Advertiser*, Vol. XIV. No. 36., Hawaiian Islands, Honolulu, March 5. 1870.

¹²⁸ *The Pacific Comercial Advertiser*. Vol. XIV. No. 37., Hawaiian Islands, Honolulu, March 12. 1870.

¹²⁹ *The Pacific Comercial Advertiser*. Vol. XIV. No. 39., Hawaiian Islands, Honolulu, March 26 1870.

¹³⁰ *The Pacific Comercial Advertiser*. Vol. XIV. No. 39., Hawaiian Islands, Honolulu, March 26.1870.

¹³¹ Bernáth Géza visszaemlékezésében leírja, hogy ekkoriban a Thaiföldi királyságban egyszerre két és néha olyan eset is előfordult, hogy három királyt választottak meg, akik között rangsort vezettek be. Mint a magyar szerző leírja ezt annak érdekében tették, hogyha, ha a királyságot támadás érné vagy a király hirtelen elhalálozna ne törjenek ki trónharcok és a vezetés stabil maradjon. *Bernáth G.: Keletázsiai i. m. 89–90.*

kívül feltűnhetett, hogy olyan király is van a világon, ki csizmát nem visel, méltó megvetéssel jegyezte meg, hogy „hát még ez is király? Legalább már a bocskorát felhúzhatta volna, ha látogatni jön”¹³².

A 19. századi Hawaii-szigeteken megfordult egy magyar és egy magyar származású civil utazó is, akik később utazásuk történetét kiadva értékes információkat közölnek a szigetvilág korabeli állapotáról. Egyikük Vékey Zsigmond 1848–49-es emigráns aki, mint Kossuth Lajos segédtisztje hagyta el hazáját, hogy azután 32 év múlva a földet megkerülve visszatérjen oda. Vékey kezdetben Angliában telepedett le, ahol a jogi végzettsége mellé kitanulta a „*bányamívelést*” is. Ezt követően több magyar emigránssal együtt Ausztráliába vándorolt, ahol eleinte aranyat ásott, majd ezt követően az ausztráliai szőlőtermelés és borászat fellendítésén fáradozott, és többek között részese volt a kontinens első tudományos intézetének a melbourne-i Filozófiai Társaságnak (Philosophical Society of Victoria) a megalapításában is. Ezután 1862-ben az Új-Zélandon kitört aranyláz hírére áttelepedett a szigetekre, ahol először mint ezredparancsnok harcolt az őslakos maorik elleni háborúban, majd ezt követően az Otago Times című újságnál dolgozott mint rovatszerkesztő. Azonban e heves vérmérsékletű magyar Új-Zélandon is mindig az újabb lehetőségeket kereste. Több bányászati szabadalmat is bejelentett, illetve alapított egy bányászati társaságot is, azonban egy a társaságot érintő elszámolási vita és személye ellen folyó sikkasztási vád miatt végül elhagyta Új-Zélandot és 32 évnyi távollét után végül visszatért Magyarországra. Hazautazása során a Fidzsi-szigetek–Hawaii-szigetek–San Francisco–New-York útvonalat választotta.¹³³ 1885-ben jelentette meg *Utazásaim a föld körül* című művét, amelyben beszámol azon tájairól a világnak, ahol 32 évi távolléte alatt megfordult. Ezen művében leírja azt is, hogy milyennek látta az 1870-es évek elejének Honoluluját, ugyanis hazafelé tartó útja során néhány napot eltöltött a Hawaii-szigeteken.¹³⁴ Művének ezen fejezetében beszámol többek között a szigetvilág természeti adottságairól, egzotikus gyümölcsseiről, halászatáról, cukornád, kávé, narancs és banán ültetvényeiről, társadalmáról illetve a szigetek sajátos polinéz kultúrájára nehezedő nyomásról az angol nyelv rohamos terjedése miatt. A szerző Honolulu-ról – ahol többek között megtekintett egy természettudományos magángyűjteményt is – a következőket írja: a „*városnak nagyobb része is úgy néz ki, mintha nyári lakokat látnánk egy nagy kertben. Fák, virágzó bokrok, caméliák mindenütt, a házak alig láthatók a lombos fák közt. Értékes, nagy becsben tartott virágok, dísz-bokrok, a melyeket mi itthon gondozva ápolunk, ott vadon nőnek*”¹³⁵.

A 19. század utolsó évtizedében egy magyar származású utazó is felkereste a szigeteket és annak fővárosát. A magyar szülők gyermekeként Franciaország fővárosában 1865-ben született Festetics Rudolf volt huszár főhadnagy — aki ugyan magyarul nem beszélt, de mindvégig magyarnak tartotta magát —

¹³² Bernáth G.: Keletázsiai i. m. 94.

¹³³ A két Vékey .Vasárnapi Újság 23.(1876) 17. sz. április 23. 261–262.; Egy magyar ember utazásai a föld körül Vasárnapi Újság 30. (1883) 42. sz. október 21. 676–678.; Siposné Dr. Kecskeméthy Klára: 1848-as honvéd emigráns Ausztráliában. Honvédségi Szemle 140. (2012) 6. sz. 59–62.

¹³⁴ Vékey Zsigmond: Utazásaim a föld körül. Aigner Lajos, Bp., 1885. 122–131.

¹³⁵ Vékey Zs.: Utazásaim i. m. 124–125.

miután elvégezte a bécsi Theresaneumot, a katonai pályát elhagyva Amerikába utazott, és ott elvette egy amerikai milliomos lányát. Felesége hozományából egy jachtot építtetett amelyet a családja származási helyéről Tolnának keresztelt el és ezzel járta be nyolc évnyi idő alatt a Csendes-óceán szigetvilágait.¹³⁶ Utazásának a történetét eredetileg francia nyelven adta ki, amelynek magyar fordítása Lóczy Lajos szerkesztésében *Embrevők között* címmel és *Nyolc évi Csendes-óceáni hajózás a „Tolna” yachton* alcímmel jelent meg. A szerző művében két fejezetet szentel a szigetvilág leírására. Festetics Rudolf úti beszámolójának második fejezetében Honoluluba érkezésükről ír, harmadik fejezetében pedig a Hawaii-szigetek társadalmi életét mutatja be.¹³⁷

Az 1875. év június 18-án az Osztrák–Magyar Monarchia és a Hawaii-szigeteki Királyság között Londonban aláírt barátsági, hajózási és kereskedelmi szerződést a Magyar Országgyűlés 1876. évi XXXII. törvénycikkével hagyta jóvá.¹³⁸ A Ferenc József császár és király ellenjegyzésével ellátott szerződés angol nyelvű szövege, díszkötésben a Hawaii Állami Levéltár dokumentumai között megtalálható.

Végezetül még egy személyről szeretnék szólni, aki a 19. század folyamán fel-tűnt a szigeteken és esetleg magyar vagy magyar származású lehet, azonban esetében nem kizárt, hogy nevét csupán a század közepén az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc vezetőjének a tiszteletére kapta, ugyanis a nevezett személyt Kossuthnak hívták — keresztneve nem ismert —, aki cowboyként érkezett a szigetekre, azonban érkezésének az dátumáról teljesen ellentmondó információkkal rendelkezünk. Kossuth érkezésének az ideje eltérően szerepel két olyan műben is, amely a szigeteken tevékenykedő cowboyok — hawaii nevükön paniolok¹³⁹ — történetét dolgozza fel. Joseph Brennan *Paniolo* című — forrásmegjelölést egyáltalán nem tartalmazó — művében „*Kossuth, Louzeida and Ramon*” Hawaiiira érkezését 1832-re III. Kamehamea idejére teszi, akinek az uralkodása alatt az első lovakat és tehenket betelepítették a szigetekre.¹⁴⁰ Ezzel szemben a népszerűsítő — ám hivatkozásokat tartalmazó — *Rough Riders Hawai'i's Paniolo ans their stories* szerzője szerint a fent nevezett három vaquero¹⁴¹ 1830-ban érkezett a szigetekre.¹⁴² Ezen közléseknél, azonban hitelesebbnek tűnő évszámot közöl Kossuth érkezésével kapcsolatban a *The Hawaiian Gazette* 1907. évi december 10-ei száma. Ezen újság *Will Hawaii Hold her own?* című cikke szerint a mexikói Kossuth az írás megjelenésétől számítva 45 évvel korábban, tehát 1862 körül érkezett meg a Hawaii-szigeteki Waimea-ba.¹⁴³ Mivel a nevezett Kossuthról több információval nem rendelkezem, további kutatást igényel an-

¹³⁶ Nagy M. M.: Geográfia i. m. <http://www.matud.iif.hu/01jul/nagymih.html> 2014. március 25.

¹³⁷ Festetics Rudolf: *Embrevők között*. (A Magyar Földrajzi Társaság Könyvtára) Lamper R. é. n. Bp. 16–30.

¹³⁸ 1876. évi XXXII. törvénycikk <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5745> 2014. 03. 30.

¹³⁹ A paniolo névalak az espanol torzult változata, amely utal az első lovaspásztorok mexikói származására.

¹⁴⁰ Joseph Brennan: *Paniolo*. Topgallant Publishing Co., Ltd. Honolulu, Hawaii é.n. 51

¹⁴¹ A lovaspásztor spanyol megnevezése.

¹⁴² Ilima Loomis *Rough Riders Hawai'i's Paniolo ans their stories* Island Heritage Publishing, Waipahu, Hawaii 2006. 14.

¹⁴³ *Will Hawaii Hold her own?* The Hawaiian Gazette Vol. L. No. 99 Tuesday, December 10, 1907. 5.

nak kiderítése, hogy egyáltalán van-e valami köze a magyarsághoz, és ha igen, akkor esetleg rokoni viszonyban állhatott-e Kossuth Lajossal.

THE LIFE OF AN ADVENTUROUS HUNGARIAN HUSSAR, JÓZSEF JAJCZAY, WITH
SPECIAL REGARD TO HIS ACTIVITY AS A MILITARY TRAINER ON HAWAII AND
OTHER RELATED ITEMS OF HAWAII-HUNGARIAN HISTORICAL CONNECTIONS IN
THE 19th CENTURY

by Bobay István
(Abstract)

In this study I mainly summarise the content of the documents I collected in the summer of 2013 in the State Archives of Honolulu, supplemented by the information provided by previous Hungarian historiography and archival sources preserved in Hungary and Vienna. It focusses on the adventurous life of József Jajczay, who was born at Buda, and conscripted for the Habsburg imperial army in 1850. There he served in various units, was for some time imprisoned in the fortress of Olmütz, and then joined as a hussar the expeditionary force which escorted emperor Maximilian to Mexico. He later settled in Mexico, but already in 1872 we find him in the capital of the Kingdom of Hawaii, where he worked as a training captain of the Hawaii Royal Household Troops. In 1874, however, he committed suicide as a coffee planter in Costa Rica. In the present study, after a brief introduction, I overview previous scholarly work dealing with this Hungarian soldier, then summarise the available evidence on his life and career grouped into four thematic chapters: – 1. the life of József Jajczay before his arrival to Mexico, 2. from Mexico to Honolulu, 3. József Jajczay as a training captain of the Hawaii Royal Household Troops, 4. the last period of his life. Besides, I offer a brief description of the history of the Kingdom of Hawaii in the 19th century, and in the closing section of the study I deal in detail with the problem of Hawaii-Hungarian relations during the same period.